
STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

FÖR

POLITIK — STATISTIK — EKONOMI

UTGIFVEN AF

PONTUS E. FAHLBECK

Pris för årgång 6 kr.

Lösnummer af detta häfte kostar 2 kr.

LUND

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFTS EXPEDITION
DISTRIBUTÖR: C. W. K. GLEERUP.

Prenumerationsanmälan.

Statsvetenskaplig Tidskrift utkommer under 1902 efter samma plan och under samma ledning som innevarande år.

Tidskriften skall, med undvikande af ett alltför strängt anlitage af den vetenskapliga framställningens yttre former, likväl städse söka meddela ett fullt vetenskapligt innehåll dels genom *uppsatser* i politik — detta ord taget i sin äldre och mera omfattande bemärkelse — statistik och ekonomi, dels genom kortfattade *meddelanden* från hithörande områden. I en särskildt redigerad afdelning skola därjämte i öfversiktlig form refereras viktigare *prejudikat* m. m. ur Sveriges administrativa praxis.

Tidskriften vill för öfrigt, utan att sluta sig till något parti och utan att göra sig solidarisk med de åsikter, som i dess spalter kunna komma till uttryck, söka uppnå största möjliga objektivitet, omväxling och gedigenhet i innehållet, och härutinnan vågar den ock hoppas på framgång, då från olika håll bidrag utlöfvats eller eljest för framtiden ställts i utsikt af vårt lands mest framstående författare på statsvetenskapernas område.

Tidskriften kommer att redigeras af undertecknad med biträde af doc. L. WIDELL såsom redaktionssekreterare. Därjämte hoppas redaktionen såsom hittills kunna påräkna medverkan till prejudikatafdelningen af kammarrådet d:r G. THULIN.

Tidskriften utkommer i 5 häften om året omfattande minst 20 ark. Prenumerationspriset blir såsom hittills 6 kr. för år. Lösa häften säljas i mån af tillgång till ett pris af c:a 50 öre pr ark.

Prenumeration kan ske antingen genom postverket eller direkt hos «Redaktionen af Statsvetenskaplig Tidskrift, Lund».

Eftertryck utan angifvande af källan förbjudes.

Lund i December 1901.

P. Fahlbeck.

Döda bokstäfver i Sveriges gällande Regeringsform.

Af

Professor Rudolf Kjellén.

II.

Jämsides med konungens domsrätt går konungens personliga handhafvande af styrelsen som en annan stor rättsprincip genom Sveriges gamla historia. Efter det nationella konungadömet renässans i Gustaf Vasas stat vänder denna princip sin udd mot riksrådet. Rådet skall råda men ej regera, heter det sedan 1602. Frihetstidens kränkning gaf principen endast förökad styrka; och när 1809 års män konstituerade sitt statsråd vid tronens sida, så finna vi dem med nästan ängslig omsorg vaka öfver, att desse rådgifvare icke i något stycke skulle inkräkta på tronens själfbestämningsrätt, ej heller själfve få något slags beslutande makt, från hvilken ett nytt rådsvalde kunde tänkas uppspira.

Sålunda skrefvo de i § 7, att »*alla* regeringsärenden» utom ministeriella och kommandomål skulle »inför konungen i statsrådet föredragas och där afgöras»; § 9 inskräpper ytterligare konungens frihet att »*allena* besluta», och Ansvarighetslagen för statsråd af 1810 understryker meningen genom påminnelsen att statsråden hafva att »endast konungen råd gifva, men *ej jämte honom regera*». Tydligare kan man icke uttrycka sitt förbud mot all ministerstyrelse. Det enda undantaget var den lilla befattning med tryckfriheten, som höfkanslern strax efteråt fick och justitieministern 1840 ärfde efter honom.

§ 7 öfverlefde såväl K. Maj:ts misslyckade proposition 1812 som departementalreformen, och synes ännu en tid därefter hafva blifvit obrottsligt iakttagen¹⁾. Men den ofantliga ökning i regeringsärendenas antal, som samhällsutvecklingen i seklets senare hälft medfört, har tvungit äfven denna gamla svenska rättstanke att maka åt sig. Vid den fysiska omöjligheten för konungen att själf sätta sig in i regeringens alla detaljer har departementschefens mening mer och mer måst blifva den i verkligheten afgörande. Och under sådana förhållanden har man också börjat tumma på bokstafven i § 7, så sträng och fast den än ser ut.

Det var, så vidt jag kunnat utröna, först på 1850:talet, som denna riktning började. Jag fäster mig då ej så mycket vid 1858 års konsulatstadga, som gaf utrikesministern vissa själfständiga funktioner i styrelsen af konsulatväsendet²⁾, eller 1859 års cirkulär, som beklädde chefen för landtförsvarsdepartementet »med chefs makt och myndighet att afgöra frågor som röra disciplinen»³⁾, ty här för finnes ju alltid en möjlighet till hemul i de från regeln i § 7 stipulerade undantagen. Ett direkt afsteg från regeln togs däremot 1859, då civildepartementets chef fick rätt att utse kartografer, hvartill 1865 kommo landtbruksingeniörer⁴⁾. 1862 fick likaså ecklesiastikministern en del småfrågor med studentamina att själf afgöra⁵⁾.

Så obetydliga dessa första steg än kunna tyckas, så var dock härmed en ny väg beträdd. Regeringen själf uttrycker tvifvel om

¹⁾ Att departementalreformen 1840 icke inverkat på grundprincipen om förbudet mot ministerstyrelse, är klart fattadt och skarpt framhållet emot möjligt missförstånd af C. O. D—N (Delldén), Konstitutionell ansvarighet enligt Sveriges grundlagar, i Schmidts Jur. Arkiv XIII (1842—43), 318 f.

²⁾ Redan Kgl. Bref ²⁶/₁₀ 1850 ger utrikesministern rätt att utnämna vice konsulter, se Sv. Författn.-saml. n:o 40. Jfr nuvarande konsulatstadga 1886, Sv. Förf.-s. n:o 69, särsk. §§ 9, 34, 35.

³⁾ Sv. Förf.-s. 1859 n:o 2. Jfr cirkulär af ⁵/₄ 1889, Sv. Förf.-s. n:o 12 mom. 1, som begränsar befälet till de fall, då konungen »finner godt så bestämma», och till att utöfvas i konungens namn.

⁴⁾ Sv. Förf.-s. 1859 n:o 69, 1865 n:o 76. Dessa civilministerns befogenheter hafva numera (tillika med rätten att utse statsgeologer, se nedan), i enlighet med sista klausulen i 1900 års departementalstadga, öfvergått på jordbruksministern, se årets Förf.-s. n:o 12.

⁵⁾ Sv. Förf.-s. 1862 n:o 25, jfr 1895 n:o 25. Han bestämmer tiden för examina, utger ämnena för den skriftliga pröfningen, anvisar läroverk åt censorerna o. d.

dess öfverensstämmelse med grundlagen, då hon åren 1868 och 1885 föreslog att legalisera praktiken genom ändring i § 7¹⁾; men detta har icke hindrat ett fortsättande på vägen under mellantiden, i det att sjöministern 1872 fick sig delegerad befogenheten att tillsätta lärare vid sjökrigsskolan, finansministern 1874 att besluta inspektion af enskilda banker och 1884 att utnämna justerare, justitieministern 1875 att utse utgifvare af Svensk Författningssamling, ecklesiastikministern 1878 att utsända en byråchef på skolinspektioner samt civilministern 1882 att anställa och entlediga statsgeologer²⁾. 1885 års K. U. uppmuntrade rent af denna betänkliga praktik, men S. A. HEDIN reserverade sig och har äfven senare inlagt förtjänst genom att vaksamt iakttaga dessa afsteg från grundlagens tydliga bokstaf³⁾.

Icke ens ett sådant bålverk mot all ministerstyrelse som § 7, hvars ordalag äro omöjliga att missförstå, har alltså förmått hindra den nya tidens luft att sippra in i vårt statskick. Vi se ett nytt fall af gammal rättsuppfattning som föråldrats genom tiderna — äfven om det naturligen ännu är för tidigt att alldeles utdöma § 7 såsom död.

*

*

*

Vi öfverföra nu uppmärksamheten på kontrollapparaten mot statsrådet. 1809 års män, som excellerade i att bygga säkerhetsventiler, hafva äfven här lämnat några intressanta exempel på vanskligheten att förutse utvecklingen.

Det första möter i § 38. Där drager vår främsta grundlag ut sitt garantisystem ett streck längre än någon annan, då han icke stannar vid att binda konungens vilja vid rådgifvarens kontrasignation utan sedan statuerar juridisk plikt för föredraganden

¹⁾ Kongl. Maj:ts prop. n:o 7 1868, s. 24 f.; n:o 20 1885 ss. 11 f., 17 f. Om 1868 års prop. dömer NAUMANN, att den syftade åt en »omskapning af svenska statskicket, vida mera genomgripande än förändringen i formen för nationalrepresentationen», se Tidskr. för lagstiftning etc. 1868, s. 129.

²⁾ Sv: Förf.-s. 1872 n:o 22 (§ 10), 1874 n:o 44 (§ 19), 1884 n:o 60 (§§ 2, 4), 1875 n:o 100 (§§ 5, 9), 1878 n:o 21 (§ 5), 1882 n:o 31 (§ 5, 20, 21). Jag kan icke garantera för fullständigheten i denna kasuistik.

³⁾ K. U:s mem. 1885, n:o 6 (s. 15), n:o 7 (s. 8) och n:o 15 (ss. 12 ff.).

att vägra denna kontrasignation, om han finner konungens vilja stridande mot regeringsformen. Så tillvida kan paragrafen ännu sägas vara i kraft, åtminstone som varning, och bildar förty en påfallande parallell till stadgan om talmans propositionsvägran, där man i R. O. sökte ett yttersta korrektiv mot riksdagens grundlagsöfvergrepp.

Men därefter fortsätter § 38 med att antyda ett slags skilje-dom af riksdagen mellan rådgifvare och konung, hvarefter den förre skulle kunna återtaga sitt ämbetes utöfning som om ingenting händt, därest domen föll till hans förmån. Han må, heter det, sitt ämbete icke »återtaga, förr än riksdagen hans förhållande pröfvat och gillat». Denna klausul kan icke annorlunda karakteriseras än som en ren lapsus af 1809 års K. U. Ty äfven om den kunde förenas med grundlagens monarkiska princip och med de längre fram i grundlagen stadgade formerna för statsråds ansvar, så förlorar den hvarje grund genom § 35, som ställer det i konungens fria skön att afskeda sina rådgifvare, utan risk af ny kontrasignationsvägran¹⁾. Det är alltså naturligt, att denna bakväg till riksdagens inflytande på sammansättningen af konungens råd aldrig fått någon praktisk betydelse. Det är exempel på en död bokstaf, som aldrig lefvat och ej heller kunnat lefva — med ett ord en *dödfödd rättsidé*.

I reformhistorien har § 38 delat öden med flere af de ofvannämnda, att först häftigt angripas men sedan få stå kvar för att i tysthet glömmas. Kongl. Maj:ts prop. 1812 hade borttagit hela stadgan om kontrasignationsvägran, och WETTERSTEDT angaf motiverna därtill i ett kraftigt anförande på riddarhuset, där han åtminstone yrkade borttagandet af klausulen om ständernas pröfning. Men K. U. tyckte, att det skulle se illa ut att så snart röra vid en af frihetens garantier. Ett nytt anförande af Wetterstedt, hvori äfven A. G. SILFVERSTOLPE — en af de ledande krafterna i grundlagsverket 1809 — instämde, kunde icke rädda reformen vid

¹⁾ Den ende på 1809 års riksdag, som synes hafva märkt dessa motsägelser, var biskop Weidman i prästeståndet. Han börjar sin klarsynta kritik af K. U:s förslag just med ett angrepp på denna punkt, se prot., s. 227 f. Men K. U. ansåg stadgan »nödigt för lagarnes helgd, den personliga säkerheten och egendomsrätten», se K. U:s mem. 1809/10, s. 399 f.

nästa riksdag; men nu 1815 finna vi K. U. själfvt göra tanken till sin och föreslå en ändring, hvarigenom ständernas rätt i ifrågavarande fall reducerades till att endast gälla storleken af den resignerande rådgifvarens lön. Ej heller detta förslag lyckades emellertid vinna framgång år 1818 gent emot en majoritetsuppfattning, som i § 38 såg ingenting mindre än »grundstenen, hvarpå frihetsbyggnaden är uppförd»¹⁾; och då fick saken vara.

Sedan dess har klausulen icke spelat någon annan roll, än att den gjort vetenskapsmännen en del hufvudbry²⁾. Den har blifvit, hvad Wetterstedt alternativt förutsade 1815 — en »ordformel som aldrig användes».

*

*

*

Ett vida större intresse fäster sig vid den riksrättsorganisation, med hvilken våra grundlagstiftare löste den juridiska ministeransvarighetens hufvudproblem.

De anknöto här utvecklingen vid 1772 års motsvarande skapelse och där bakom till 1634 års utomordentliga domstol, som å sin sida räknade anor från 1500-talets dömande riksdagsutskott³⁾. Resultatet blef också en domstol, som man aldrig sett maken till i utlandet, hvarken förr eller senare: en domstol, sammansatt af ämbetshierarkiens spetsar både från juridiskt; administrativt och militäriskt håll. Riksrätten är en af vår författnings största och mest nationella egenheter⁴⁾.

Huru har nu denna domstol fyllt sin bestämmelse? Fem gånger har den kallats till verksamhet, 1818 och 1823 öfver enstaka föredragande, 1834, 1840—42 och 1854 öfver hela statsrådskollegier; alla gångerna i speciella mål, utom 1840, då institutet kulminerade med 30 mål och 18 svarande. Vid alla tillfällena har domen blifvit frikännande.

¹⁾ STAEL V. HOLSTEIN på Riddh., prot. IV, 412. Reformen samlade här 76 röster mot 116. — Se förut R. och A. 1812, II, 733 ff., och 1815, IV, 222 ff., 225; Bih. V 1815, s. 1123.

²⁾ Se SVEDELIUS, Statsrådets ansvarighet (1856), s. 571 n.; NAUMANN, Sv. statsförfattningsrätt, IV (1884), s. 255.

³⁾ Se KJELLÉN, Riksrättsinstitutets utbildning (1895).

⁴⁾ KJELLÉN, Studier rör. ministeransvarigheten (1890), s. 174 f.

Man ser, att dess praktik är begränsad till det första halvseklek efter grundlagsstiftningen; därefter försvinner riks-rätten från vår politiska hori-zont. Redan denna synpunkt antyder en viss ålderdomsskröplighet hos institutet, liksom juridiska konflikter mellan konung och folk ju i allmänhet känneteckna konstitutionalismens barndom. Den riktning, vårt politiska lif på senare tider inslagit, med sina allt mer förenklade ansvarighetsformer, har också skjutit möjligheten af ett nytt riks-rättsspektakel långt bort i bakgrunden.

Men vår riks-rätt bär ett annat frö till förgängelse i sin egen beskaffenhet. Ställd som högsta auktoritet vid tvister, där i själfva verket riksdagen är kärande och konungamakten svarande, blottar han vid närmare påseende en tydlig partiskhet för ena sidan, svarandens. Detta ligger redan i sakens natur hos en domstol, som med sin högbyråkratiska färg tillhör samma sociala läger som de anklagade; men det ställes i skärp relief genom det sakförhållandet, att en betydlig del af rättens ledamöter äro kungliga förtroendemän, som den hotade regeringen sålunda själf kan aflägsna från domareplatsen och utbyta mot andra efter behag¹⁾. Det var icke utan att denna påtryckning från tronen också gjorde sig förnimbar vid den första riks-rättsaffären (1818) och bidrog till det frikännande utslaget²⁾.

Från riksdagen 1840—42, då oppositionens hufvudanfall mot konungamakten var förlagd till K. U. men strandade på riks-rätten, har också denna öfvertygelse börjat sjunka in i det politiska medvetandet, att vår riks-rätt står ena parten för nära för att vara rätt skickad till sin uppgift. Och efter 1854 har man fått se konstitutionsutskotten vid åtskilliga tillfällen anlita den parlamentariska ansvarighetens vapen mot statsråd äfven i rent juridiska fall³⁾, just för att undvika riks-rätten, inför hvilken de trott sig icke kunna något vinna.

¹⁾ Se härom samt om domstolens lämplighet öfverhufvud kritiken i K. U:s mem. n:o 87 1841 samt SVEDELIUS. anf. st., ss. 523—530.

²⁾ ALIN i Hist. Tidskr. 1885, ss. 190—196.

³⁾ Ex. 1868, 1874 (jfr nedan s. 189 n. 2), 1875. Ett fall af dylik sammanblandning ses redan 1823, men då var icke heller K. U:s åtalsplikt enligt § 106 diktatorisk (där stod ända till 1840 »äge», icke »skall»).

Det är naturligt, att så påfallande missförhållanden framkallat reformtankar. Att dessa icke alltid varit dikterade uteslutande af omsorg om det objektiva, det visar K. U:s projekt 1841, som skulle gifvit domstolen en majoritet af riksdagsmän efter Norges mönster — alltså bringat hjälpen genom att vältra kärran öfver på den andra sidan, till åklagarens förmån. Något mindre starkt framträder denna sträfvan i Örebromötets 1850 (professor WINGQVISTS) tanke på en sammansättning af rent politiska elementer till hälften vardera, efter Danmarks färska exempel; en tanke, som går igen på reservationsvägen i K. U. 1851 och 1860 samt, i likhet med föregående af 1841, hade särskilda sympatier i bondeståndet¹⁾. Dessa äldre reformförsök gingo eljest ut på att med bevarande af den administrativa grunden aflägsna påfallande olägenheter och särskildt stärka det rent juridiska elementet; så K. U. 1818 och 1823, hvilket senare fick adelns och böndernas ja 1829, och så äfven greve SPENS' reservationsförslag i K. U. 1841, utan tvifvel det mognaste förslaget på den gamla grunden, hvadan det ock vid riksdagen vann prästeståndets bifall.

Förslagen att reformera riks-rätten hafva återupptagits i våra dagar, men nu af mera rent praktiska grunder. Redan vid den första riks-rätten 1818 yppade sig svårigheter att föra grundlagens bestämmelser om »kollegiernas» representation ut i lifvet, och dessa svårigheter hafva växt alltmera, i samma mån som de gamla kollegierna försvunnit eller förvandlats till moderna styrelser. En tillämpning af §§ 102 och 106 skulle numera medföra åtskilliga vanskligheter, särskildt i betraktande af själfva kollegialprincipens undanträngande i vår tid. Då därtill kommer, att en på kollegierna

¹⁾ Jämlikheten mellan de båda elementerna yrkades redan i 1841 års K. U. af Ödman och Geijer, jfr greve Spens' alternativa förslag där-sammastädes, hvilket dock genom den medgifna rekusations-rätten tenderar till undervikt för den politiska sidan i rätten. 1851 års förslagsställare är Bengt Gudmundsson, 1860 Lars Magnus Knutsson, se K. U. 1851 n:o 7, s. 18, och 1860 n:o 11, s. 19; den förstnämnde fick bondeståndets instämmande, den senare åtminstone en stark minoritet, jfr Svedelius, Representationsreformens historia, ss. 477 f., 518, 521. — År 1899 motionerade Dahn om en politisk tillsats i riks-rätten, men i minoritet, se motioner A. K. n:o 253 och K. U. mem. n:o 20. Förslaget saknade icke sympatier i riksdagen; se Ehrenheims yttrande i F. K., prot. n:o 28, s. 22, och debatten i A. K., prot. n:o 38, ss. 24—29.

byggd domstol numera skulle hafva en annan karaktär än 1809, då ju kollegierna själfva i allmänhet utöfvade domareverksamhet, så hade K. U. 1899 onekligen mycken fog för ett förslag att ur rätten stryka de flesta kollegieledamöterna (jämte militärerna) och ersätta dem med presidenterna i Göta och Skåne hofrätter, med 7 domare till quorum¹⁾. Förslaget bifölls utan vidare i F. K., men fann i A. K. endast 53 bifallande röster mot 118. Öfverhufvud skänkte man reformen endast ringa uppmärksamhet. Det ligger nämligen intet allmänt känt behof bakom dylika försök att omorganisera riks-rätten. Vår tid har svårt att tänka sig den i verksamhet, ty den har öfverhufvud vant sig af med att betrakta förtroendet mellan regering och folk som en juridisk fråga.

Tre omständigheter förena sig alltså att annullera grundlagens bokstaf om riks-rätten: förändrad tidsanda, egen medfödd skröplighet hos domstolen och positiva reformer i den förvaltningsordning, på hvilken han byggdes. Denna institution har således råkat ut för alla de olägenheter, hvilka i en grundlags historia typiskt framstå som dödliga sjukdomar; och prognosen är sålunda icke svår eller osäker.

På samma sätt torde §§ 101 och 102, i det de vända riks-rättens bart huggande svärd äfven mot Högsta Domstolen, kunna betraktas som fullständigt antikverade. Skapelser af samma öfverdrifna misstro emot H. D. och samma ytliga parallellsystem, som vi förut lärt känna, hafva de ännu aldrig kommit till användning och lära ännu mindre kunna hoppas på att i framtiden blifva väckta till lif.

Äfven den parlamentariska kontrollapparaten i § 107 har rostet under tidernas lopp, och processens slutpunkt, riksdagens formliga anmälan af misstroende mot ett statsråd, kan anses höra till de döda bokstäfverna. Den allmänna opinionens for-

¹⁾ Se mem. n:o 20, särsk. ss. 7 ff. K. U. har här upptagit en tanke af Ljungman 1895. Den sistnämnda bestämmelsen, om domförheten, skulle förebygga en annan gammal anmärkning vid den bestående formen, som framkommit redan 1809 (se Ad. prot. I, 529 f.), nämligen att rätten lätt kan upphöra att vara domför. — Äfven Dahns och Ljungmans motioner vid samma riksdag gingo i samma riktning, men den förstnämnde ville dessutom infoga sitt politiska element (se ofvan) och den senare sin »regeringsrätt» i domstolen, såsom han redan 1897 motionerat.

dringar på publicitet, understödde af en vaken press, garantera allmänheten bekantskap med regeringshandlingarne bättre och tidigare än den protokollsläsning, af hvilken § 107 betingas; det hufvudsakliga regeringsarbetets förläggande till en oåtkomlig statsrådsberedning gör dessutom numera läsningen af statsrådets protokoller mindre instruktiv än 1809 års män tänkte sig; och den fast inrotade — ehuru med grundlagens förutsättningar lika oförenliga — praxis att göra parlamentariska »anmärkningar» i enstaka detaljfrågor har också bidragit till att föra hela proceduren in på genarevägar. Själfva den tendens till ministerstyrelse, som vi nyligen lärde känna, måste gifvetvis i grunden förvandla det ministeransvarighetssystem, som var fäst vid rådslagen blott och räknade med en reservationsrätt till ministerns befrielse undan ansvaret.

Redan 1829 höra vi ock § 107 kallas ett Damoklessvärd, »lågt sväfvande i luftrymden, ständigt hotande att nedfalla, men som nästan aldrig faller»¹⁾. Det har aldrig kommit närmare än 1874, då andra kammaren för sin del, med 96 röster mot 82, beslöt skrifvelse till konungen med anmäld önskan att han måtte ur ämbetet skilja statsråden BERG, LEYONHUFVUD och WÆRN²⁾.

Men om således vår gamla riksrätt numera är att betrakta som en utlefvad institution, och om slutklausulen i § 107 mom. 1 likaledes har torkat bort ur det praktiska lifvet, så må man dock akta sig att utdöma vederbörande paragrafer såsom alltigenom betydelselösa. Dels måste ju själfva principerna utgöra hälsosamma

¹⁾ G. LAGERBJELKE på Ridh., prot. XXXIII, 421.

²⁾ Se K. U:s mem. n:o 7 och A. K. prot. IV, 154. Hälften af minoriteten anmälde direkt reservation. Saken gällde till på köpet en fråga, där K. U. själf erkänner, att klandret rätteligen borde gått den juridiska vägen enl. § 106 (jfr ofvan), nämligen nedsättning af inkomsttitel (afradsfrihet på 5 år åt Atvidabergs kopparberg); utskottets enda försvar är, att 1842 års riksrätt i en liknande fråga förklarar sig jäfvig, se mem. s. 6 f. I A. K. företedde C. F. Wærn ett stort antal prejudikat för den klandrade åtgärden, hvilka fått gå oanmärka äfven af de kitsligaste K. U., se prot. s. 60 f. — Redan i 1851 års bondestånd hade en liknande åtgärd enl. § 107 föreslagits, men ej vunnit pluralitet. På senare tider har man, som bekant, öppnat en sidoväg ut ifrån § 107, så nämligen att stånd eller kammare lagt K. U:s memorial till handlingarne med gillande af dess anmärkningar (Borg. och Bondest. 1857, A. K. 1868, 1872, 1875, 1891—4, 1901) eller med ogillande däraf (A. K. 1900), ja en gång t. o. m. med ogillande af dess förfarande att *icke* anmärka (A. K. 1891).

varningar mot allt för vårdslös framfart af en regering, och dels bilda de föreskrifna formerna i alla händelser till en viss grad en barriär gent emot folkmakts tygellösa tillfredsställelser. Så länge riksrätten ännu står kvar i lagen, är ett prejudikat af 1884 års cert i Norge hos oss icke möjligt, och så länge § 107 består, afhålls folkmakten från allt för gena vägar att söka sak med tronen. Ur en dylik synpunkt försvarades § 107 af 1873 års K. U.¹⁾; och i denna mening äro våra lagstadgade former för ministeransvarigheten ännu af ett visst värde.

*

*

*

Ströfva vi nu omkring i Regeringsformen för att efterspana enstaka offer för utvecklingen, så stannar blicken först vid § 37, konungens rätt att utdela adliga värdigheter.

Detta gamla prerogativ har inalles begagnats 142 gånger under tiden efter 1809. Fördelningen af dessa fall är lärorik nog. Vi finna Karl XIII göra bruk af rätten ej mindre än 61 gånger på sina 9 regeringsår, hvilket gör ett årligt medeltal af 6,84 fall. Under Karl XIV:s hela regering är det i verksamhet likaledes 61 gånger, hvadan medeltalet redan sjunkit till 2,34. Oskar I upphöjde 10 undersåtar i adligt stånd, hvilket gör 0,66 om året. De 7 fallen under Karl XV sänka medeltalet ytterligare till 0,63, och Oscar II har på trettio år icke meddelat mer än 3 personer denna upphöjelse, hvadan medeltalet nu är nere på 0,1 pr år²⁾. Tydligare kan icke ett döende rättsinstitut afspegla sig i kasuistiken.

Betrakta vi utvecklingen rent historiskt, så visar det sig, att prerogativet var i regelbundet, om än aftagande, bruk ända till Karl Johans död. Under decenniet närmast därefter förekommer allena ett fall (1847). Därpå stiger kurvan i en sista dyning, i det

¹⁾ Motion af Wallenberg i F. K. (n:o 39) om upphäfvande af § 107; K. U:s mem. n:o 11. Jfr RYDIN, Sv. riksdagen II, 2 (1879), s. 94 f.

²⁾ Jag har begagnat uppgifterna hos FAHLBECK, Sveriges adel (1898), ss. 459 och 461 (jfr kurvan å s. 462), endast med en liten förändring i fråga om Karl Johans tid, alldenstund talet 29 för de lefvande ätterna från hans tid icke alldeles öfverensstämmer med uppräknigen å Tab. I C (s. 94 f.)

att 1854—1864 utdelades 16 adelskap. Efter den tiden hafva vi endast fallen DICKSON och PALANDER år 1880 samt O. WIJK 1890¹⁾.

Denna utveckling ger klart vid handen, hvad som redan ligger i sakens natur — att det är representationsförändringen 1866, som affört § 37 ur det praktiska lifvet. Tydligt måste paragrafen sjunka i betydelse, sedan adelskapet själf sjunkit ned till föga annat än en tom värdighet, och den således ej heller bibehåller karaktären af en politisk rättighet i konungens hand. Fasthålla vi tillika, att själfva denna värdighet förlorat mycket af sin dragningskraft och glans i en ny tid, som ej längre räknar med börden som en social faktor och ej heller har mycken respekt för nakna traditioner, så lära vi ej kunna underlåta att räkna § 37 bland dem som spelt ut sin roll i vår författning.

Under trycket af den förändrade tidsandan hafva också redan framkommit motioner om upphäfvande af detta konungens prerogativ, hvaraf den senaste, af 1893, tillkännagaf sig afse, att icke »grundlagsbestämmelser, afpassade för en tids uppfattningar och förhållanden, lämnas att kvarstå i bestämd strid mot en annan tids helt och hållet ändrade»²⁾. Detta försök vann också Andra kammarens bifall utan votering.

*

*

*
*
*

Därnäst fästa vi uppmärksamhet vid den klausul i § 60, som ger konungen rätt att höja spannmålstullarne. Det skall måhända på ett eller annat lekmanahåll verka som en upplysning af öf-

¹⁾ Då den egentliga betydelsen i § 37 ligger i den klyfta som den skapar mellan adelsman och ofrälse, icke i dess graderingar inom adelskapet, så gälla alla ofvanstående uppgifter endast förlänning af adelskap, icke upphöjelsen till friherrlig och greflig värdighet inom riddarhuset. Inalles hafva efter 1809 utdelats 26 gref- och 80 friherreskap; den siste grefven (v. Saltza), utnämndes 1843, den siste friherren (O. Dickson) 1885 (därförut Nordenskiöld 1880, Bildt 1864). Den ende, som under perioden passerat alla graderna, är G. F. af Wirsén: adelsman 1812, friherre 1815, grefve 1826. Samtliga ätters slutsumma är för Karl XIII 120, Karl XIV 101, Oscar I 11, Karl XV 11 och Oscar II 5. Se FAHLBECKS cit. tabeller.

²⁾ Se reservation vid K. U:s mém. n:o 3 1893. Att hela Andra kammarens kontingent i utskottet varit för reformen, framgår af kammarens debatt, prot. I, 11: ss. 4, 6. Jfr förut K. U. 1889, n:o 3.

verraskande art, då jag här påpekar, att hela tullstriden 1887—8, med riksdagsupplösningen och nyvalen, rent konstitutionellt sedt var öfverflödig, försåvidt konungen hade obestridlig rätt att själf besluta i saken utan att ens tillspörja riksdagen om dess mening. Hvar och en, som erinrar sig, huru höga partikampens vågor då gingo — i en fråga, som måhända mer än någon annan under det nya statsskicket dagar visat sig äga förmåga att åstadbringe en verklig partidualism bland vårt folk — skall också säkerligen instämma i den uppfattningen, att äfven denna kungliga rättighet numera är att anse som en af författningens döda bokstäfver.

Detta syntes bäst på regeringens eget handlingssätt, då hon i den s. k. tullukasen af $\frac{5}{1}$ 1895 åter kallade § 60 till lif efter långvarig hvila: rätten har bleknat af till en provisorisk bestämelse, i afvaktan på riksdagens bifall. Icke desto mindre framkallade prejudikatet vid årets riksdag ett attentat på prerogativet, hvilket attentat vann 8 reservanter för sig i K. U. och en stor minoritet i A. K. ¹⁾).

I detta stycke röjes ett inflytande på statsskicket af näringarnes utomordentliga uppsving i senare tid. 1809 års män kunde icke förutse något sådant. För dem voro bevillningarne först och främst konstitutionella finansfrågor; och om å andra sidan just anförda klausul visar blick för sambandet med näringslifvet, så stod också konungens rätt här för dem *eo ipso* klar. Det föll dem icke in, att de privat-

¹⁾ Motion i A. K. n:o 125 af John Olsson. K. U:s mem. n:o 1. Motionen vann i A. K. 89 röster mot 99. Redan 1885 hade Hedin i en reservation vid K. U:s mem. n:o 15 gjort samma förslag, se s. 23. Året därefter 1886 ville en motionär i A. K. (n:o 87, jfr K. U. n:o 6) inskränka konungens rätt öfver spannmålstullarne till »händelse af missväxt». — Äfven frågan om spannmålstullars *nedläggning* hänsköts nyligen till riksdagen, nämligen 1892, hvarvid dock departementschefen förklarade sig ej hysa tvivel om konungens rätt, se kgl. prop. n:o 8, s. 7 f. Det skedde alltså af praktiska skäl och innebar intet som helst uppgifvande af konungens — för fackkunskapen, trots ett uttalande af 1823 års K. U., mem. n:o 16, uppenbara — prerogativ att sänka alla bevillningar; se ALIN, om nedsättning af tullbevillnings-afgifter (1890). Åren 1893 (mot. A. K. n:o 7, K. U:s mem. n:o 13) och 1895 (mot. n:o 166, mem. n:o 16) ville Ljungman ändra § 60 därhän, att höjning af spannmålstullen skulle konungen förvägras, men sänkning uttryckligen tillåtas.

ekonomiska intressena här kunde taga rent öfverhand och spela den verkliga makten ur konungens hand. Deras stadga dog, därför att den icke passade till den förändrade omgifningen¹⁾.

*

*

*

Till sist slå vi upp § 108 och läsa om Tryckfrihetskommitténs befogenhet. Som stadgan om detta institut måhända är det mest typiska fallet af hvad jag här betecknat som döda grundlagsbokstäfver och därtill hör till vår författnings största kuriositeter, så skola vi här se något närmare på den.

Tryckfriheten i Sverige hade närmast före 1809 haft mycket att lida af censur. Våra grundlagsstiftare tänkte med SHERIDAN: »Hellre lämna ifrån oss habeas-corpus-akt, ministeransvarighet, ja beskattningsrätt, än tryckfriheten; ty denne skulle snart skaffa oss allt det andra tillbaka igen». Därför omgäfvade de tryckfriheten hos oss med grundlags helgd, och därför funderade de ut en extra garanti, i form af en 6:mannakommitté, med justitieombudsmannen i spetsen, som skulle kunna ikläda sig borgen för skrifter, dem författarne själfve icke vågade stå för. Kommittén var således tänkt som en sköld för den unga tryckfriheten och ett stöd för räddhågade författare. Sådan seglade han ut i världen år 1809 — visserligen icke på alla håll följd af öfverdrifna förhoppningar eller ens uppriktiga välönskningar²⁾.

¹⁾ Samma § 60 innehåller ett par i yttre mening döda ord, då den bland bevillningarne medräknar *accisen*, som försvann helt 1863, och *husbehofsbrännerimedlen*, som upphörde med den allmänna brännerirättigheten 1854. Dessa fall äro dock af ett annat slag än mitt närvarande ämne afser. Här föreligger icke någon förbrukning af idéer — åtminstone icke i förra fallet — det är blott statueradt en viss konstitutionell karaktär för ett visst slag af bevillning för *den händelse att de upptagas*; på samma sätt som § 35 ger fältmarskalkar karaktär af förtroendemän och § 77 ger kronans stallångar och laxfisken riksdagens garanti, utan att kronan därför är förpliktad att utnämna marskalkar eller fiska lax. Om en fältmarskalk i framtiden utnämnes, så inträder § 35 här i kraft; likaså § 60, om acciser återinföras, såsom faktiskt skedde i och med sockeravgiftens påläggande 1869.

²⁾ Särskildt inom prästeståndet 1809 höjdes stämmor, hvilka ansågo den nya institutionen »umbärlig», ja t. o. m. »vådlig», såsom monopolinnehafvare af bokpressarne och ledande till en »litterär despotism», prot. ss.

Året därpå fick den nyskapade institutionen en mera makt-påliggande uppgift, nämligen att tjäna hofrätten som ett slags centraljury vid tryckfrihetsmål. Detta stod i den första Tryckfrihetsförrordningens § 5, stycke 3, och skulle utan tvivel skänkt Kommittén en regelbunden verksamhet; men det bortföll 1815, då vår nuvarande juryinstitution infördes. Därmed var Kommittén åter reducerad till sitt självvalda fadderskap enligt § 108 samt till vissa uppgifter i kvarstadsfrågor, enligt 1812 års Tr.-förrordn. §§ 4: 3 och 5: 8, 13. I ett som allt framstår han som en högsta specialauktoritet vid tolkningen af Tr.-förrordn., liksom K. U. i allmänhet vid grundlag och H. D. vid allmän lag.

Emellertid fann 1823 års riksdag lämpligt att ålägga TrfK. uppsikten öfver grundlagarnes och riksdagsbeslutets tryckning, och detta förrordnande förnyades sedan af hvarje riksdag till 1845, då det insattes i § 59 R. O. och utvidgades till att omfatta allt riksdagstryck, som expeditionsutskottet lämnade ifrån sig vid sittande riksdags slut. Nu först börjar Kommittén inlämna berättelser till riksdagen, efter 1828, och deras rubrik anger dem som endast rörande detta expeditionsärende. 1840 bortföll denna begränsning i rubriken, men först 1850 börjar man direkt omtala, huruvida något »ärende rörande tryckfrihetens vård» påkallat Kommitténs uppmärksamhet.

För denna äldre period af Kommitténs verksamhet har jag därför f. n. ingen annan upplysning att meddela, än att Kommittén hördes enl. § 5: 8 i Tr.-förrordn. i det bekanta målet 1821 mot GEIJERS förment irrlärliga skrift »Thorild» och därvid fann kvarstaden oberättigad¹⁾. Efter 1850 har Kommittén yttrat sig i kvarstadsfrågor åren 1854 och 1858; men först 1855 finner jag den fungera i sitt egentliga kall, med yttrande öfver inlämnad skrift, och ett nytt sådant fall redovisas i 1865 års berättelse, angående tvenne

251—256. Äfven i Borgarest. föreslogs, att § 108 skulle utgå, prot. s. 264. K. U:s försvar ses i dess utg. mem., ss. 401 och 407. Här påpekas Kommitténs upprinnelse som ett brottstycke ur A. G. Silfverstolpes stort anlagda »Lag- och Hushållnings-Beredning», se förut i samma edition ss. 70, 83.

¹⁾ Se de särsk. utg. Rättegångshandlingarna, ss. 75—78. Justitieombudsmannen Mannerheim med 3 kommittéerade bildade majoriteten emot 2 röster, som önskade behålla kvarstaden.

insända uppsatser, som ämnats till en följetong, men som Kommittén drog sig för.

Genom 1866 års reform bortföll Kommitténs uppdrag efter § 59 R. O. utan att ersättas af någon motsvarande bestämmelse i den nya R. O. Kommittéerade togo sig häraf en välkommen anledning att i 1867 års ämbetsberättelse säga sig fria från alla uppgifter utanför R. F. § 108 och Tr.-förordn. Snart därefter gällde det deras egen tillvaro, i det att 1871 års K. U. i sitt förslag till ny Tryckfrihetsordning, med däraf föranledda ändringar i R.F., icke hade någon plats för Kommittén, om hvars verksamhet utskottet inbämtat, att den i ytterst få fall tagits i anspråk¹⁾. Detta är den första och enda gång efter 1809, jag funnit institutionen utsatt för parlamentarisk kritik. Förslaget blef visserligen afvisadt både nu och nästa år, då det återkom; men i hela den vidlyftiga debatten tyckes man icke hafva spillt ett ord på Kommitténs försvar. Dess öde var så likgiltigt, att ingen ville öda något krut därpå.

Ännu alltjämt väljer hvar tredje riksdag 6 herrar kommittéerade, och ännu åtföljes hvarje justitiombudsmannens årsberättelse af deras berättelser. Men om något här i världen är en sinekur, så är det platsen i Tryckfrihetskommittén. Dess årsredogörelse är ett enda blad och lyder i regeln så här: »Under den tid, som förflutit efter afgifvandet af senaste berättelse utaf Kommittéerade för tryckfrihetens vård, har något ärende af beskaffenhet att påkalla Kommittéerades åtgärd icke förekommit; hvilket Kommittéerade skolat för riksdagen härmed anmäla». Detta är formeln, stundom med tillägg, att det höga kollegiet under mellantiden måst komplettera sina leder.

Endast i fem af sina berättelser har Kommittén att mäla om någon verksamhet enl. § 108, och det har ju alltid kuriositetsintresse att höra hvad det varit fråga om. Första gången, redovisad 1873, gällde en oantaglig skrift öfver »religiös frihet». Andra gången var 1883, då Kommittén afstod från äran att stå för ett opus med följande lockande rubrik: »Stockholms sanna mysterier. Skildring af hufvudstadslifvet, sådant det ter sig i de höga salarne. Originalberättelse. X. Den siste sonsönnen. Häfte 41». Tredje fallet redovisas 1885 och är märkligt såsom det enda, då Kommittén

¹⁾ Mem. n:o 7, s. 29.

verkligen synes redobogen att öfvertaga ansvaret; formen därvid bestämdes så, att författaren skulle inlämna 2 ex., hvaraf det ena jämte Kommittéradets utlåtande återställdes till honom, men det andra stannade hos Kommittén till vittne om skriftens verkliga lydelse. Skriften i fråga tyckes icke heller hafva saknat intresse, att döma af titeln: »Andens ord genom ett spiritistiskt medium, som boken skrifvit utan tankens hjälp, alltså liksom utan vetskap om det boken visar». Författaren, som tyckes hafva väntat sig en realkritik öfver sitt opus, afkyldes af Kommitténs strängt formalistiska synpunkt, och världen gick miste om »andens ord».

Ett ännu djupare missförstånd af Kommitténs uppgift röjde sig i de bägge sista fallen, redovisade 1892 och 1901, då man tyckes hafva betraktat Kommittén som något slags öfverinstans öfver rådstufvurätterna, senaste gången i Eskilstuna. Kommittén hade naturligtvis endast att betacka sig, med hänvisning till sin § 108.

Således, endast genom missförstånd af dess kall eller i rena undantagsfall, kanske på skämt, händer det numera, att någon väcker Tryckfrihetskommittén ur dess djupa slummer. Den är en falsk dekoration i vår författningsbyggnad, en antikvitét, som icke ens kan kräfvat vördnad på grund af gamla tjänster. Vi kunna med godt samvete kalla den en dödfödd institution, äfven i betraktande af dess föga lyckligt inventerade uppgift.

I alla händelser har § 108 numera förlorat äfven skuggan af betydelse, och detta på samma grund som § 19: därför att det behöf, som den sattes att fylla, icke existerar i den moderna frihetens luft. Det gör ett nästan parodiskt intryck, då vi nu läsa en spådom i 1809 års prästestånd, att »hvar och en boktryckare skulle finna sitt intresse uti att densamma (Kommittén) rådfråga»¹⁾ — så litet kan man understundom förutse vindriktningen i det politiska lifvet!

* * *

Vi sluta vår undersökning här. Skörden af hvad jag kallat »döda bokstäfver» är ju icke så liten, och detta ehuru någon ab-

¹⁾ Superintendenten Hallström, prot. s. 255.

solut fullständighet nu icke åsyftats — dock tror jag, att allt väsentligt är påpekadt¹⁾.

Det återstår att se, om denna skörd kan bringa oss någon verklig andlig näring, bortom tillgodoseendet af kuriositetens intresse.

Först och främst hafva vi då i konkreta exempel lärt känna denna *förvandlings lag*, som går genom rättshistorien, verksam på djupet, tyst men oemotståndlig, lik förvittringsprocessen i naturen, mäktig att fräta bort lagens hårdaste klippor om den blott får sin tid. Än mäktigare verkningar af denna stora kraft skulle vi spåra, om vi fäste blicken på den *sedvanerätt*, efter hvilken numera en stor del af vårt verkliga statslif rör sig utanför grundlagens förutsättningar²⁾; men dit sträcker sig icke dagens ämne — där är det icke bokstäfver blott, utan grundlagens anda, som gått under.

Redan undersökningen af vissa lagbuds tillämpning har emellertid ställt utom allt tvifvel tidsandans makt bredvid och framför lagstiftningen. Detta är icke ett ringa resultat, om vi se det i ögonen. »Med lag skall man land bygga», säger ett af våra kärnord från gamla tider. Ordet tillkännager sig själf som ett program, icke som en erfarenhetstes. Det är ett önskemål mera än ett förverkligadt faktum. I själfva verket byggas alla land mindre med lag än med *sed*. Seden är det material, hvaraf samhällen äro uppimrade från grunden. Lagen tränger ned ett stycke under ytan, som ljusets och vindarnes makt i hafvet, men den når icke

¹⁾ Måhända kunde man väntat att bland de utlevade bestämmelserna också finna medtagen konungens rätt att börja krig enl. § 13, icke därför att den legat nere i praxis eller på något vis försuttits, men därför att den knappast kan anses öfverensstämma med andan i en tid, som förvandlat all politik från dynastisk till nationell; hvadan den också på sistone allt oftare angripits (se motioner åren 1871, 1883, 1889, 1896, 1899). Man kunde också peka på 1894 års ändring i § 74, hvarigenom riksdagskallelsets utfärdande sättes som villkor för mobiliseringsrätten, så som § 63 från början gjort för lyftande af krigskreditivet. Äfven § 74 i sin nuvarande form förutsätter dock mobilisering *före* riksdagen och för mötande af ett *befaradt* angrepp; och konungens formella prerogativ torde icke vara i fara, sedan det reella fått uppgifvas.

²⁾ Ljungman har härom några goda anmärkningar i mot. n:o 244, A. K. 1899.

till botten. Seden, naturellen, är den stora bestämmande faktorn; lagen är en tygel, som blott i en viss grad förmår binda drifterna, eller en motor, som blott till en viss gräns orkar afleda vanorna.

Vidare torde undersökningen af de döda bokstäfverna hafva gifvit en antydning om tvenne historiska moment i förvandlingsprocessen, aflösande hvarandra ungefär vid 1800-talets midt eller närmare ett halft sekel efter grundlagsstiftningen. Under den tidigare perioden arbetar lagstiftningen ännu på att aflägsna dessa författningens utväxter, allt medan de också ännu göra sig förnimbara i det praktiska lifvet; det är de kungliga reformförslagens, lagförklaringsarnes, det täta adlandets, den hotfulla opinionsnämndens, riksrådetstrafikens tid, tillika tiden då statsskicket sorgfälligt bevaras för all ministerstyrelse. Under den senare perioden från 1850-talet har reformifvern slappnat, samtidigt därmed att de olika instituten hvar för sig dö bort ur praxis, medan ministerstyrelsen gläntar på dörrarna. Tydligt är en brytningstid öfvervunnen¹⁾. En strid har stått och en seger blifvit hemburen. Hvilken är då denna strid och denna seger — detta innehåll i förvandlingsprocessen?

På ytan har det i mångt och mycket varit en kamp mellan krona och parlament. Men på djupet har det varit något annat och betydelsefullare.

Det torde icke undfalla någon, att de lagbokstäfver, som förtorkat af brist på näring, tillhöra just vår författnings mest framträdande egenheter. Det är gamla nationaldrag eller originalidéer af våra egna grundlagsstiftare, i hvarje fall rent svenska tankar, som företrädesvis drabbats af förgängelsen.

När man upptäcker detta, då vidgar sig perspektivet. Man ser, huru vår historias själfständiga ström inom egna bräddar rinner ut i 1809 års författning, för att därefter möta en motström utifrån universella politiska idéer. Man ser kampen mellan dessa

¹⁾ 1866 års reform framstår redan ur denna synpunkt som en verkan af, snarare än orsak till, demokratiska tendenser i vårt politiska lif. Den är det senaste och kraftigaste barnet af 1848 års liberalism, som redan därför gifvit oss handels- och näringsfrihet, en humaniserad strafflag m. m. Vill man fixera någon viss händelse såsom betecknande själfva det historiska omslaget, så erbjuder sig närmast 1848 års *kungliga initiativ* i representationsfrågan.

bägge krafter, och man ser den inhemska rättsuppfattningen mer och mer förlora mark för de nya idéernas öfvermakt. I den kampen är det, som våra döda bokstäfver blifvit slagne. Vi sörja ej däröfver, jubla ej heller — vi endast konstatera faktum.

Jag har en gång i en vetenskaplig skrift sökt uppvisa »den nationella karaktären i 1809 års grundlagsstiftning»¹⁾, och jag har funnit den genomsyra hela författningsverket. Då vi i dag betraktat några punkter i det svenska statslif, som rör sig inför våra egna ögon, så kunna vi icke misstaga oss på, att det 19:de seklets utveckling i väsentlig mån utplånat denna nationella egenart, aflägsnat vårt faktiska statsskick från bilden i författningsurkunden och format det i allt större likhet med det allmänna västerländska mönstret.

De allmänna idéerna hafva sålunda icke stannat vid sina storverk i lagstiftningen, 1840 med regeringens och 1866 med riksdagens reformering. De fortsätta oafslåttligt sitt verk att afslipa författningens själfständighet. Man märker deras inflytande på alla håll, där statsskicket afviker från den allmänna typen, t. ex. i reformkrafven vid §§ 11 och 15, om behandlingen af ministeriella och kommando-mål²⁾, vid § 52, konungens rätt att utse talmän³⁾, vid § 89, konungens egen lagstiftning⁴⁾, för att icke tala om det stora rösträttskrafvet; och i de döda bokstäfverna ser man deras definitiva seger.

Ännu är det visserligen långt till målet för denna utjämnings-tendens, än har vår författning många stycken kvar af sitt inhemska virke. Men man kan från en högre utsiktspunkt icke miss-taga sig på, att det är den allmänna parlamentariska typen som långsamt nalkas våra kuster. Och denna utveckling åter är endast en fas i de allmänna kulturidéernas sträfvan öfverhufvud att öfvervinna de nationella utpräglingarne och motsatserna för att utveckla en bredare rastyp.

¹⁾ Hist. Tidskr. 1893, ss. 1—22.

²⁾ Vid riksdagarne 1889, 1893, 1896, 1899; om kommandosaker särskildt 1901, om ministeriella mål kgl. prop. 1891.

³⁾ Vid riksdagarne 1872, 1873, 1884, 1891—3 och 1895. Reformen vann A. K:s bifall 1891—3.

⁴⁾ Vid riksdagarne 1869, 1884—6, 1889, 1897.

Som en episod i denna allmänna utveckling får historien om några stadgars död i vår grundlag tydligen en djupare innebörd. De döda bokstäfverna äro stumma men ojäfviga vittnen, att under täckelset af samma gällande författning inom vår stat försiggått och försiggår en förvandlingsprocess, som arbetat djupare måhända än någon tillföre, och som hotar att för första gången afbryta den kontinuitet, hvilken under alla ytans hvälfningar präglar hela vår gamla historia.

De amerikanske Trusts.

Af

Professor N. C. Frederiksen.

Tredje och sista artikeln.

Det kan vanskeligt nægtes, at den store Dannelse af Trusts i Amerika i det Hele jo repræsenterer store Fremskridt af samme Karakter som Indførelsen af Maskiner og almindelige Aktieselskaber. Der produceres billigere og bedre, er bedre Lejlighed til at benytte særlig Dygtighed, til at erhverve billigere og større Kapital, til at anvende Maskiner. Mange Mellemmænd spares, og naar de Handelsrejsendes talrige Klasse, i Amerika maaske flere Hundrede Tusinde i Tal, klage over deres eget Tab og Tabet for Jærnbaner og Hoteller, naar de ikke rejse, Summer, der maaske tilsammen løbe op over 100 Mill. Doll., saa er dette i Virkeligheden kun et Bevis paa den af Sammenslutningen følgende Økonomi. Det samme er Tilfældet, naar man paa en Gang kan annoncere bedre og billigere, medens den skarpere Konkurrence ellers har bragt Producenter og Sælgere til undertiden at anvende lige saa meget paa Annoncer, som hele Produktionen kostede. Man har mindre Fristelse til at give slet Kredit og sparer ogsaa her ved mange Millioner. Det er en Fordel for mange af dem, der træde ind i Trusten, at de ved at faa Trust Certifikater eller Aktier i de meget store Foretagender, kan gøre deres Kapital flydende. Dette er noget, der ikke lidet er vurderet af mange mindre Banker, der have været knyttet til de enkelte Foretagender ved

at give dem stor og maaske for stor Kredit. Omvendt gives Publikum ved Køb af Aktierne Lejlighed til at tage Del i Foretagender, der ellers laa ganske udenfor dets Evne.

Trusts har paa ingen Maade nedsat Arbejdslønnen, men har snarere bidraget til at hæve den, i det de udviklede Industrien. Men de har med den større Anvendelse af Maskiner og den hele Specialisation kunnet spare en Del, særlig de kostbare Arbejdere. Statistiken viser dette. At de med Held har kunnet modsætte sig Fagforeningernes Fordringer, som i sin Tid Carnegie Selskabet ved den blodige Homestead Strike og for nylig Staal Trusten overfor de forenede Jærnarbejdere, kan kun anses for heldigt, naar man kender Beskaffenheden af Fagforeningernes Fordringer, der jo ofte er en ligefrem Hindring for alt Fremskridt.

For at se den fulde Betydning af de store Trusts, maa man vel lægge Mærke til, at de paa den ene Side saa at sige aldrig opnaa noget fuldstændigt Monopol; kun et vist Herredømme over Prisen, som store og mægtige Producenter altid have haft, og som altid er særdeles fremtrædende netop under mindre Forhold, paa den anden Side, hvorledes de senere Trustdannelser i Amerika udmærke sig ved langt mindre at være en Sammenslutning af ensartede Forretninger, der ligefrem lægge an paa et Monopol, langt mere af Affærer, der vel staa i Forbindelse med hinanden, men som netop ere forskelligartede, og som nu hensigtsmæssigt forenes til et større Hele: Standard Oils Sammenknytning af Raffineringen med Handelen og særlig Transportmidlernes Udvikling og nu endog med andre helt forskellige om end i Forbindelse med Petroleumshandelen staaende Forretninger; Staaltrusternes Erhvervelse af Miner af Malm og Kullejer, af Værker af den mest forskelligartede Natur, hvoraf nogle frembringe Raaprodukter til Anvendelse i de andre, Udviklingen af Samfærdselsmidler mellem Miner og Værker og nu endog for Udførselen til andre Lande. Med næsten alle de nyeste Trusts er det samme Tilfældet, og særlig staa de i en til dels fuldstændig berettiget Forbindelse med store Samfærdselsmidler. Ved slig Sammenknytning bliver det muligt at sammenpasse det ene langt fuldkommere til det andet, at spare Oplag, at undgaa vanskelig og ofte uheldig Strid om Priserne. o. s. v. Man venter sig meget mere i denne Retning,

særlig da Jærnbannerne nu selv er organiserede og samlede i tre Forbindelser.

Netop heri staar Amerikanerne ofte langt over Sammenslutningerne i Europa, hvor Kartellerne eller Syndikaterne ofte netop gaa ud paa at fastsætte Prisen, saaledes ikke mindst de, der ere støttede og ofte endog skabt ved Statens Foranstaltninger med Hensyn til Afgiften af Artikler som Sukker og Spiritus i Stater som Tyskland og Rusland, i det Hele ved de fleste tyske og øster-rig-ungarske Karteller ligesom ogsaa ved Syndikaterne dannede i Frankrig, efter at Industriens store Profit, skabt ved den nyere Tids Beskyttelsestold, havde fremkaldt stor indenlandsk Konkurrence og derved for en stor Del tilintetgjort sig selv. Netop dette er et af de Forhold, hvori det kraftigere Liv i Amerika har bragt langt større Resultater end Udviklingen i det mere reglementerede Europa.

Ganske vist har Lovgivningen ogsaa i Amerika meget paa sin Samvittighed, og de vigtigste Hjælpemidler mod Misbrug af Trusts ligger i Afskaffelsen af disse Fejl, saaledes først og fremmest af bedre Kontrol ved de offentlige Samfærdselsmidler, saa at de ikke kan monopoliseres af enkelte Private. Vi vilde se dette ved nærmere at følge flere af de største amerikanske Trusters tidligere og nuværende Udvikling, og ligeledes er et af de Forslag, som den nævnte Industrial Commission samt dens Expert Prof. Jenks har fremsat, ogsaa dette, at man i nogle Retninger skal udvide Myndigheden for den saakaldte Interstate Commerce Commission, der skal sørge for Ligelighed og Retfærdighed ved Banernes Behandling af Publikum. Det anbefales, at den skal kunne sikre sig bedre Oplysning, ved f. Eks. at kunne forlange Regnskaber ført paa en vis Maade, reviderede og eftersete, og at den skal kunne fordre sine Bestemmelser om Fragtsatsers Klassificering og Reglering bragt til Udførelse straks, uden at man behøver at vente paa den endelige Afgørelse af Domstolene. Nogle mene, at man bør ophæve Forbudet mod Jærnbanneres Sammenslutning, fordi de netop derved fristes til at konkurrere stærkt og give de større Klienter særlige Begunstigelser; man skulde erstatte det ved en mere direkte gennemført Kontrol. Der er her en Opgave, der ikke er særegen for de Forenede Stater, men som nok har den

Særegenhed der, at Staten mindre end i mange andre Lande har været indrettet paa at tage sig af disse Opgaver, der omvendt der ere blevne saa mægtigt fremmede ved den private økonomiske Virksomhed. For vort Vedkommende er vi fremdeles ugunstig stemt mod den kunstige Eneret, Patenter for Opfindelser, der kun sjældent belønne den virkelige Opfinder, men som faktisk, i Følge Undersøgelserne i de store Lande, mest benyttes til Processer. Det er i det mindste et stort Spørgsmaal, om det vil være det rette Middel mod Misbrugene at forlange, som nu foreslaaet i Amerika, at enhver skulde have Ret til at benytte Opfindelserne imod at betale en vis aarlig Afgift til Opfinderen, eller om man ikke hellere skulde finde en anden Maade at støtte de faa virkelige Opfindere paa og da helst følge det fornuftige hollandske Eksempel helt at ophøre at give industriel Eneret.

Naar man har ment at kunne paavise, at ikke mindre end omtrent 100 af de store amerikanske Trusts benytte Beskyttelsesstolden til at udplyndre Folket til Fordel for den Enkelte eller til Fordel for en kostbar og slet Forsyning og Produktion — vi har nævnt Toldens betydelige Højde i adskillige af disse Forretninger — er dette ikke noget Nyt; det er det samme, som vi alle Vegne se ved dette Statens Misbrug over det økonomiske Liv. Naar Lederne af de amerikanske Trusts tale om Udlandets Evne til at kaste billigere Varer ind paa Markedet, at gjøre Landet til en «dumping ground», naar der ikke er Beskyttelsestold, medens de ofte aabent tilstaa, at de gjerne sætte Pris paa selv at kunne kaste deres Overproduktion ud i andre Lande, saa er der her den Forskel, at dette Sidste, naar det maa betales af Borgerne, der maa betale højere Priser paa Grund af Beskyttelsestolden, er et Tab for Landet i det Hele, medens det omvendt er en Fordel at købe særligt billigt fra Udlandet.

Der kan være Spørgsmaal om endnu andre Omraader, hvor Trustdannelsen kan vise Vigtigheden af at varetage Almeninteressen, saaledes ved Minelovgivningen, at Rigdommerne i Jordens Indre ikke uden videre bør tilfalde Ejerne af Overfladen, ogsaa af, at der etableres en fornuftig Ekspropriationsret, i det Hele af de fornuftige Begrænsninger af Arbejdets og Ejendommens Ret, der allerede følge af denne Rets egen Natur.

De fleste og vigtigste Klager over de ny Trusts og de Forhold, hvor der i Virkeligheden fornuftigvis kan blive Spørgsmaal om Statens Indgriben, er imidlertid fælles for alle store Aktieselskaber. Ved Trusterne som ellers kan Misbrug ikke undgaaes i spekulative Perioder. Som altid købes Aktier ofte særlig af Folk, der mindst forstaa sig paa Sagerne, af Lærere og Præster, af Folk, der have trukket sig tilbage for at leve af deres Midler, selv af Farmere, der i nogle Aar i Modsætning til den foregaaende Periode have tjent saa godt, at de have Penge til overs, Alle Folk, som netop ofte købe de sletteste Papirer. I Prospektus og mundtlige Forklaringer tales der om den store Profit, de bedes «blot studere Sagen», og saa blive de fangne. Men mod slige eventuelle Fejltagelser og Overdrivelser af Spekulation er der selvfølgelig ingen Hjælp. At Spekulation finder Sted, er nyttigt, selv om den ogsaa misbruges. Ofte blive Sælgerne selv og ikke mindst Mellemmændene hængende. Saaledes ved den forbigaende Trust-krise i Dec. 1899, der netop var en Krise for «underwriters», det vil sige, dem, der garanterede Tngningen af de ny industrielle Emissioner.

Man har ment at burde forbyde Selskaberne at sætte deres Værdier højere end, hvad de har kostet, og hvad de virkelig er værd i Handel og Vandel. I Massachusetts søger Loven at forhindre dette ved Hjælp af edelige Erklæringer og Tilsyn af udnævnte Kommissærer. Saadanne Bestemmelser er altid vanskelige og vilkaarlige. Og hvad er den virkelige Værdi? Værdien af en stor Avis har jo kun lidet at gøre med Frykkeriets Værdi, og lignende Forhold, Værdi af Klientel, ofte kun af et Navn m. m. findes, som ogsaa er fremhævet af dem, der har dannet Trusterne, i de fleste Forretninger, ja udgør ofte endogsaa den største Værdi af Forretningerne, der samles. Selve Værdien er jo i Følge sin Natur kun et Forhold til Menneskene. Nu har de fleste af de store Selskaber sat deres Værdier meget højt. Det er tiltalende for Sælgerne af de enkelte Forretninger at faa større nominelle Beløb i Aktier, og Publikum er mere villigt til at købe, naar Tallene ere højere, hellere end, at det vil betale over Pari for bedre Papirer. Men det er meget vanskeligt at blande sig i dette, og det er et Spørgsmaal, om det ikke er heldigt at have saadanne

Midler til at overvinde den Gnidningsmodstand, der overalt mødes ved ny Organisationer. Som bekendt er vel endog de aller flesté af Amerikas Jærnbaner byggede efter et lignende System som det, der nu i Almindelighed anvendes ved Trusts. Meget ofte er Banerne endog byggede alene for de udstedte Obligationer, og Aktierne repræsenterer ofte endogsaa helt Haabet om Profit for Promotorer eller Entreprenører eller de Bankiers, der financierer Foretagendet. Men uden dette System vilde mangfoldige af Banerne slet ikke være bygget. Ved Trusts har man nu i Almindelighed ikke anvendt Obligationer, men derimod Preferenceaktier, oftest 7 % kumulative, d. v. s. saaledes, at de skal have denné Dividende ikke blot af det enkelte Aars Overskud, men naar dette ikke strækker til, i de senere Aar, før de ordinære Aktier faar noget. Man benytter Aktier i Stedet for Obligationer, fordi Erfaringen har vist, at mange Selskaber er gaaet Fallit, fordi de ikke har kunnet udrede Renterne af disse sidste, «fixed charges». Anderledes ved Preferenceaktierne, hvor Ihændeherne ikke have denne Ret til at erklære Selskabet Fallit paa de ordinære Aktiers Bekostning. Meget ofte er det som ved Jærnbanernes Obligationer her Preferenceaktierne, der repræsenterer Værdien af de Kapitaler, der er anvendt, eller som skulde anvendes for at bygge Værkerne, medens de ordinære Aktier derimod kun repræsenterer Klientel og andre saadanne værdifulde Forhold og ofte endog kun Haab om Profit ved særlig dygtig Bestyrelse eller endog kun ved de Fordele, der følger af Sæmmenslutningen etc. Det er endog vel det almindeligste, at de ordinære Aktier er udstedt meget over den virkelige Værdi af disse Forhold, og i Gennemsnit staa de vel næppe over 50 % af den nominelle Værdi. Selvfølgelig vides dette af Publikum.

De fleste store nyere Selskaber have valgt at «inkorporeres» under Staten New Jerseys Love, nogle ogsaa under Staterne West Virginias eller Delawares. Sagen er, at Aktielovgivning og lignende Materier hører under de enkelte Staters Lovgivning; Selskaberne vælge da de Former, der er dem behageligst; og i Henhold til den sædvanlige Lovgivning hindrer dette dem ikke i at gøre Forretninger i de andre Stater. Blandt andet ere de nævnte Stater billige i deres Fordringer med Hensyn til Afgifter; Staten New

Jersey forlanger kun $\frac{1}{10}$ p. m. og for større Kapitaler endnu mindre for «Indregistreringen». I det hele er det heldigt, at Selskaberne ved denne Frihed til at vælge mellem de forskellige Staters Lovgivning har nydt stor Frihed ved deres Dannelse. Men det er dog naturligt, at man, naar man i det Hele drøfter Spørgsmaalet om Lovgivningen, spørger, om det ikke var rettest at opstille almindelige Regler for hele Unionen, selv om denne Fremgangsmaade skulde kræve en Forandring i Unionens Forfatning.

I øvrigt indskrænke de Fordringer, der af de forstandigste Mænd gøres gældende, sig væsenlig til større Publicitet. Man rejser Spørgsmaalet, om det ikke som ved den nyeste engelske Lovgivning var rigtigt at kræve bestemte Angivelser om Værdierne, Selskaberne erhverve, naar de dannes, faste Ejendomme og andre; thi det er især herved, at Tegnere og senere Købere af Aktier narres. Den engelske Lovgivning gøre Deltagerne og særlig Direktørerne strængt ansvarlige for, hvad der angives i Prospektus. Forslagene i Amerika baade af Industrial Commission og af den nuværende Præsident Roosevelt som Guvernør i New York gaar især ud paa «Publicitet» og fremfor alt paa, at Aktionærene skulle have Adgang til Bøgerne og til at erholde Oplysninger ved de aarlige Beretninger og Balancer, der i Reglen er langt mere mangelfulde i Amerika end i England. Især skulde store Selskaber, som de fleste Truster er, efter Kommissionens Mening være pligtige til at give nogenlunde fuldstændige Meddelelser. Man tøver dog med at give enhver Aktionær let Adgang til at forlange fuldstændig Indsigt i Affærene, da det let kunde benyttes af Konkurrenter til Selskabets store Skade. Særlig finder man det nødvendigt, at det paalægges at meddele Aktionærene, der ønske saadan Meddelelse, Lister over andre Aktionærer og deres Bopæl før Generalforsamlingerne. Thi en af de største Farer er Misbruget af Direktørernes Magt, og et af Midlerne til at hindre saadanne Misbrug er dette at gøre det muligt for enkelte Aktionærer selv at samle Stemmer, naar Afgørelse skal tages. Saa meget vigtigere er dette, som et stort Antal Aktier i Reglen er samlet paa faa Mænds Hænder, i 24 Selskaber, der have afgivet Beretning derom, saaledes i Gennemsnit 18 % af de almindelige og 17 % af Preferenceaktierne i Hænderne paa en enkelt Mand, 33

og 28 % i Hænderne paa 5 enkelte Mænd. Er saadanne Mænd ikke selv Direktører, kunne de i alt Fald besætte disse Pladser med deres Venner. Til en vis Grad er dette en Garanti for en god og fast Bestyrelse, at Lederne saaledes ere interesserede i Forretningen og ogsaa i Stand til at bevare Magten. Paa den anden Side kan dette selvfølgelig misbruges. Allerede de almindelige Retsregler, som følger af sund Fornuft og tidligere Retsafgørelser, the common law, giver Aktionærer Ret til Indsigt i Bestyrelsen af deres Ejendom, men man mener, at en udtrykkelig Bestemmelse derom i Lovene kan arrangere dette billigere og bedre end den nuværende bekostelige juridiske Vej.

Naar man gennemgaar de talrige nyere Love imod Trusts saa vel som de Retsafgørelser, der have fundet Sted i Henhold til disse, finder man, at Lovgiverne ere komne bedst fra det, hvor de have fulgt, hvad der allerede er engelsk og amerikansk common law, at ingen maa skabe Monopoler, ofte bestemt saaledes af Domstolene, at det ikke maa være Monopoler, der paa en uforstandig, «not reasonable», Maade hindrer Borgernes Frihed, skaber «restraints». Hvor de er gaaet videre end til at forklare dette, have villet forhindre alle Forsøg paa at regulere Priser og s. fr., har Domstolene som oftest ikke kunnet anerkende deres Berettigelse til at træffe slige Bestemmelser, og endnu mindre har det været Tilfældet, hvor man som i Texas, Arkansas, Georgia og flere andre Stater har villet træffe særegne Bestemmelser om, at man ikke maa forene sig eller i alt Fald ikke forene sig om at hæve Prisen, alene for enkelte Klasser af Borgerne, idet man udtrykkelig har undtaget f. Ex. Landmændene og deres Produkter og ogsaa undertiden Arbejderne for deres Løns Vedkommende. Allerede saadan Forskel mellem Klasser af Borgere har været tilstrækkelig for Domstolene til at erklære Lovgivningen for «unkonstitutionel». Hvor man har villet forhindre visse Former, saasom f. Eks. netop den saakaldte Trust Form, d. v. s. Benyttelsen af den fordelagtige Lovgivning for «trustees» eller Folk, der bestyrer Andres Affærer, der netop indførtes i 1882 af Standard Oils kloge Advokat for at undgaa legale Vanskeligheder, har Vedkommende heldigvis næsten altid kunnet finde andre Former. Det økonomiske Liv lader sig ikke saa let binde af snævre Anskuelser. Naar i dette

Øjeblik Præsident Roosevelt har troet det nødvendigt at lade Unionens General-Advokat, attorney general, foretage Skridt for at faa undersøgt Lovligheden af den store Sammenslutning af nordvestlige Jærnbaner gennem det saakaldte Northern Securities' Co. paa 400 Mill. D., der har erhvervet Banernes Aktier, som stridende mod Unionens Anti-Trust Lov, saa antages dette Skridt af de Fleste heller ikke at ville faa praktisk Betydning. Skulde den retslige Undersøgelse, der vil tage flere Aar, gaa Selskabet imod, vælger dette blot en anden Form, og allerede omtales der som saadan at vælge Dannelsen af et nyt Selskab i Kanada i Stedet for i Staterne.

Med Rette kommer Diskussionen mere og mere til at dreje sig om Bestemmelser, der maa og bør gælde alle Aktieselskaber. Bryan, Demokraternes og Demagogernes Kandidat ved Præsidentvalget, anbefaler som det vigtigste Middel, at ethvert Aktieselskab skal billiges af Unionens Centralautoriteter. Det er en lignende Bestæmmelse, der for Østerrig anføres som en af Aarsagerne til, at Landets økonomiske Udvikling staar saa meget tilbage. Men det er rigtigt, at Spørgsmaalet reduceres til den almindelige Aktielovgivning. Thi Trusts er kun et stort Udslag af Selskabers Dannelser med store Kapitaler og af den almindelige Bevægelse i Retning af Drift i det Store. Man kan ikke for alle Tilfældes Skyld afgøre, at Staten ikke skal paatage sig stor Virksomhed hellere end at overlade det til Private. Men under vor nuværende Samfundsudvikling og især i dennes fremskredne Lande er den private Virksomhed utvivlsomt at foretrække fremfor Statens.

Just nu modtagne Efterretninger gaa ud paa, at Flertallet i den nævnte Industrial Commission er gaaet meget videre end i Kommissionens foreløbige Indstilling. Det vil have «trusts and combinations», der «indskrænke Omsætningen», og «som i den almindelige offentlige Mening er ulovlige», erklærede for at være det ved Love ens i alle Stater. Strænge Love skulle udstedes i Kongressen og af Staternes lovgivende Forsamlinger, hvorefter det skal være en strafbar Forbrydelse at gjøre Forskjel mellem Kunder og at nedsætte Prisen paa visse Steder for derved at tilintetgjøre stedlig Konkurrence; disse Love skulle give den Privatmand,

der har lidt Skade, Ret til at lægge Sag an og til at erholde de foreskrevne Bøder. Man vil fremdeles have Staternes lovgivende Forsamlinger til at følge det som allerede bemærket næppe heldige Eksempel, der er givet af Massachusetts ved at forbyde at sætte Kapitalen over den virkelige Værdi. Endelig vil man gaa meget vidt for at tilvejebringe den Offenlighed, som Præsident Roosevelt anbefalede som Guvernør i Staten New York, meget videre, end han selv vilde. Man vil tildels i dette Øjemed paalægge alle Selskaber, som skulle have Lov til at gjøre Forretninger fra en Stat til en anden, interstate commerce, en aarlig Skat beregnet efter Selskabets Bruttoindtægt af dets Forretning «imellem Staterne». Det lyder socialistisk og lidet retfærdigt og gunstigt for økonomisk Fremskridt, naar man sætter Minimum for en saadan Skat lavt og saa vil lade den stige gradevis med Fortjenesten, forudsat der da herved menes progressiv Stigning. Det anbefales at danne et permanent Kontor i Finansministeriet i Washington, der skal føre Bog over alle Selskaber, der give sig af med Handel mellem Staterne eller med Udlandet, skaffe de nødvendige Indberetninger fra Selskaberne for at ansætte og opkræve en saadan Skat, undersøge deres Forretninger og Regnskaber, opkræve de nødvendige Bøder og samle og offentliggjøre Oplysninger for Kongressen. Saadanne Oplysninger skulde bl. A. være til Fordel for eventuelle Konkurrenter.

Det mest praktiske øjeblikkelige Spørgsmaal vedrørende Trusterne er dog i Virkeligheden det, om de betale sig. Børserne har med stor Interesse fulgt deres Dannelse og som oftest udtalt deres Tillid ved at lade vedkommende Papirer stige i Værdi, Noget, der taler kraftigt for deres økonomiske Gavnlighed. I det Hele kan man ikke sige, at Resultatet har vist sig daarligt. Charles R. Flint har i *The North American Review* kunnet regne ud, at 37 af de vigtigste Trusts have givet 13 $\frac{1}{2}$ % af den noterede Værdi og omtrent 7 $\frac{1}{2}$ % af den nominelle Kapital mod 4.85 baade af den nominelle og den noterede Værdi af 37 Jærnbanners Papirer. Men dels er de industrielle Selskabers Udbytte meget varierende, fra 2 til 8 % af Værdien paa Markedet, $\frac{1}{2}$ til 16 $\frac{1}{2}$ af Papirerne regnet til Pari, dels er der i hvert Tilfælde en lang Række af de Selskaber, der er dannet fra 1898 af, som hidtil

slet ikke have givet Dividende af de almindelige Aktier; deres — lave — Værdi er kun et Udtryk af Forventninger til Fremtiden. Selvfølgelig vil Spørgsmaalet om Udbyttet blive besvaret meget forskelligt af de forskellige Selskaber efter Bestyrelsens Dygtighed og andre særlige Forhold. Mange ville vistnok svare til de berettigede Forventninger; i andre Tilfælde vil det vise sig, at de ikke kunde komme op til Dygtigheden fremmet af Frihed og Ansvarlighedsfølelse hos Lederne af de enkelte Forretninger. Man fremhæver, at den store Staal Trust allerede det første Aar har kunnet give 7 % af Preference-Aktierne og 4 % af de almindelige Aktier, passende efter den Pris, til hvilken Aktierne var udstedt; men flere af de Forretninger, der ere samlede i denne Trust, have tidligere givet 25, 80 ja endog 100 %. Det er sandt, at man ikke kan forlange det samme Udbytte af Aktieselskaber som af private Forretninger, og at den større Indtægt for disse ofte ved hine kan opvejes ved Udbyttets større Regelmæssighed og Sikkerhed.

Spørgsmaalet om Trusternes økonomiske Resultat interesserer os alle saa meget mere, som vi nu befinde os i en Periode af relativ Indskrænkning og Tilbagegang af Forretningerne efter den store Udvidelse fra 1897 til 1899. Kun i Amerika er Udvidelsen, der her kom forholdsvis sent — Krisen kom jo der først 1893 i Stedet for ved Slutningen af 1890 i London og varede jo til Gengæld saa ogsaa atter til Præsidentvalget i 1896 — bleven ved, og Amerikanerne synes selv at have Tillid til dens Fortsættelse ogsaa ud i Fremtiden. Vi vil ikke tale om de enkelte Trusts, der tidligere er styrtet sammen, heller ikke om de nyere og øjeblikkelige Forstyrrelser i December 1889 og paa «den blaa Torsdag» i Maj 1901, der vel fremkaldtes ved Strid mellem Jærnbanemagnaterne, men som dog ogsaa straks udøvede stor Indflydelse paa de industrielle Værdier. Spørgsmaalet er, om vi efter den overordnede stærke Udvidelse, navnlig ved Dannelsen af Trusts, kan undgaa en Indskrænkning og midlertidig Tilbagegang, der fra det store og ledende Land nødvendigvis ogsaa vil udøve stor Indflydelse paa Verdens almindelige Pengemarked og paa Forretningernes Gang i Almindelighed i andre Lande. Og dernæst, Børsernes og i det Hele den store Forretningsverdens Tillid er, som Kurs-

noteringerne tilstrækkelig udvise, særlig begrundet paa de store Sæmmenslutningers Styrke. Skulde denne briste, som vi for øvrigt ikke antage, den vil gjøre, vilde det være en Ulykke først for Nordamerika, men dernæst for hele Verden.

Obeaktade källor för vår ekonomiska historia¹⁾.

Af

Doktor **Holger Rosman.**

Då Hans Forssell för flera år sedan utgaf sina arbeten om Sveriges inre tillstånd under 1500-talet, betraktades dessa såsom märkliga nyheter inom vår historiska litteratur. Det var nyheter med hänsyn till framställningens resultat, då författaren framför allt efter ekonomiska förhållanden sökte bedöma historisk utveckling, nyheter med hänsyn till förarbetena, då han mer än någon före honom använde den statistiska metoden vid sina forskningar. De resultat, som han med sina specialundersökningar vann, blefvo af andra omständigheter bekräftade, på samma gång de från nya sidor belyste flera förhållanden. Så skaffade han förtroende åt nyheten i sin metod och intvang i den allmänna uppfattningen, att den mödosamma vägen att plocka siffra efter siffra nog var den, som säkrast ledde till målet.

Efter denna tid har ej mycket blifvit gjordt inom den historiska statistikens område — hvarken den ekonomiska eller någon annan statistik. Vi ha att anteckna några studier öfver Sveriges befolkningsförhållanden under äldre tid, framlagda i tidskrifter och smärre uppsatser, några afhandlingar om vissa delar af vår inre historia, t. ex. AXELSSONS om Sveriges tillstånd på Karl XII:s tid,

¹⁾ Föredrag i Statistiska föreningen den 24 april 1902. (»Statistiskt material i våra arkiv»).

några privata eller officiella undersökningar, som konstruerat fram bilder att ställa i jämförelse med statistiska redogörelser för nutida förhållanden, samt slutligen ett för några år sedan framkommet större arbete, som inom ett för vår litteratur alldeles nytt område tillämpat statistikens metod — jag menar professor FAHLBECKS geniala, fast icke oemotsagda arbete om Sveriges adel.

Att vår litteratur ej är rik på historisk-statistiska arbeten, är nog ej svårt att förklara. Intet område inom den historiska vetenskapen torde vara så tidkrävande och så litet gifvande för den, som redan under arbetets gång vill njuta af iakttagelser. Ej förrän ramen är klar, då de stora dragen framträda, får man några rön att fästa intresset vid. Inom intet annat område torde heller arbetet vara så riskabelt, då man ej kan vinna visshet om att verkligen erhålla ett resultat, förrän en god del af samlingsarbetet redan är undangjordt. Sistnämnda förhållande beror delvis på, att hufvudmaterialet för historisk-statistiska undersökningar, hvilket naturligtvis till största delen måste sökas i våra arkiv, ej ännu är så pass ordnad, att forskaren har möjlighet att från början, utan alltför vidtgående förstudier, bedöma handlingarnas innehåll och värde. Men då arkiven blifvit bättre organiserade — frågan står ju för närvarande på dagordningen — skall det nog gå lättare att öfverskåda det rika material, som otvifvelaktigt finnes.

Sverige, som i fråga om statistiken i allmänhet berömt sig af att vara föregångslandet, torde äfven i fråga om den historiska statistiken ha särdeles gynnsamma förhållanden att räkna med: beroende på säregna förvaltningsformer, som verkligen framtvungit en del redogörelser och uppteckningar, som nu efter flera hundra år kunna användas. Men man har icke för olägenheterna velat skönja förmånerna. I Finland, där den moderna statistiken ingalunda är värd några loftal, har man däremot för den historiska statistiken visat långt större intresse än hos oss. Men där är ju också området och materialet mera begränsadt.

Att statistiska studier öfver historiska förhållanden, speciellt rörande vårt näringslif, skulle ha stor betydelse för bedömandet af vårt lands utveckling under äldre tid, låter sig icke förneka. Det ekonomiska lifvets ingripande betydelse för alla grenar af kul-

tur och vikten att se äfven de epokgörande händelserna emot bakgrunden af allmänna ekonomiska tillstånd — det är något, som alltmera inses af den moderna historieforskningen. I Tyskland har man, med LAMPRECHT i spetsen, särskildt skrivit en ditåt syftande sats på sin fana. Kanske är det för svensk historieforskning rent af det närmaste målet att just inom det ekonomiska området föranstalta speciella undersökningar.

I tanke, att det kan intressera och möjligen för en och annan vara till praktisk nytta, vill jag här nedan nämna några ord om det material, som våra arkiv förvara för ekonomisk-historiska studier, under särskildt beaktande af de ämnen, som framför allt synas vara i behof af en närmare utredning. Jag gör naturligtvis icke anspråk på att komma med någon uttömmande skildring, utan vill endast i allmänhet påpeka, inom hvilka afdelningar materialet närmast är att söka. Och de arkiv, jag fäster mig vid, äro uteslutande de offentliga statsarkiv i Stockholm, hvilka äro för forskningen tillgängliga — sålunda för närvarande knappast mera än två: riksarkivet och kammararkivet.

För vår ekonomiska historia innehåller kammararkivet ovillkorligen det mest gifvande materialet — detta arkiv, som tillhört vårt lands första finansiella centralämbetsverk, knutpunkten för statsmaskineriets ekonomiska trådar. Det var i detta arkiv, Hans Forssell fann det mesta af sitt rika material, han var egentligen den förste, som använde dess samlingar för historisk forskning. Kammaren inrättades, som bekant, under Gustaf I:s tid, den ombildades sedermera flera gånger och fick vid olika tider under sin myndighet skilda grenar af statsförvaltningen. Före bergskollegiets inrättande 1630 hörde bergsärenden under dess värjo, handeln och industrien hade i kammarkollegiet sin högsta ledning ända till början af 1700-talet, då kommerskollegium på allvar inrättades efter att en tid på 1600-talet blott ha fört en efemär tillvaro såsom själfständigt verk. Tullärenden handlades i kammarkollegium — delvis också i kommerskollegium — före generaltullstyrelsens inrättande, likaså under äldre tid nästan allt, hvad som rörde kommunikationsväsendet. Före statskontorets inrättande 1680 gjordes statsverkets utbetalningar uteslutande genom kollegiet. Hela det stora reduktionsverket under Karl XI med alla dess

deputationer och kommissioner stod, på grund af ärendenas natur, i intim beröring med kammarkollegiet. Än i dag handlägger kollegiet alla ärenden rörande svenska jordens beskattning.

Af de handlingar, som inkommit till kammarkollegiet eller där uppstått, består kammararkivet. Äfven en mängd handlingar, som insändts till kammarrevisionen, förut en afdelning af kollegiet, nu ett själfständigt verk, kammarrätten, äro i kammararkivet förvarade, såsom länsräkenskaper, räkenskaper för kyrkor, skolor och fromma stiftelser m. m. Det är sålunda hufvudsakligen sifferhandlingar: räkenskaper, längder, register. En stor del af arkivet var ännu för några år sedan alldeles oordnad, ett fullkomligt kaos, i hvilket man nu med hjälp af särskildt statsanslag bringar reda. När detta arbete en gång blir färdigt eller åtminstone öfverskådligt, skall äfven det äldre materialet kunna med större fördel brukas.

Innehåller kammararkivet de handlingar, som tillhört räkningekammaren, så står riksarkivet i samband med ett annat af de fem gamla ämbetsverken, det viktigaste af dem alla, det ur hvilket statsdepartementen senare framgingo, nämligen kansliet. Det är hufvudsakligen regeringens arkiv, men dessutom mycket annat. Dit hafva samlats handlingar från flera offentliga och privata arkiv, juridiska akter, enskilda historiska samlingar o. d. från både hufvudstaden och landsorten. Arkivet, som organiserades af Gustaf II Adolf, hade redan under 1500-talet fått sin första stomme i de handlingar, som Gustaf Vasa insamlat från kyrkor och kloster för att bevisa sin och adelns rätt till de egendomar, som återbördades från de kyrkliga institutionerna efter Vesterås recess — det är hufvuddelen af de medeltidsbref, som ännu finnas. Senare hafva ditlämnats riksregistratur, rådsprotokoll, inkomna skrivelser och åtskilliga andra regeringsakter samt serier af riksdagshandlingar; hvarjämte arkivet från flera ämbetsverk mottagit betydliga leveranser. De privata arkiv, som dit blifvit skänkta, sålda eller deponerade, äro många. I fråga om storlek och innehåll står riksarkivet naturligtvis framför kammararkivet — förhållandena ha utvecklat det till att blifva en central institution för vårt arkivväsen, och det är att hoppas, att det i en sådan ställning än mera skall blifva befästadt. Arki-

vet har flera gånger omordnats, flyttats och organiserats. För närvarande består det af tre afdelningar: en administrativ och två historiska; den förstnämnda hufvudsakligen innehållande nyare serier af regeringsakter, årligen ökad genom ordinarie accession från statsdepartementen, från högsta domstolen, från kungliga kommittéer m. m.; de två sistnämnda bestående af åtskilliga äldre handlingar, som hufvudsakligen ordnats efter historiska intressesynpunkter, dels efter sitt ursprung: registrators- och protokollsserier, privatarkiv m. m., dels efter mer eller mindre godtyckliga principer, valda efter någon historisk ämnesgrupp: biografica, militaria, ecclesiastica, handel och sjöfart, bergsbruk o. d. Det senare är en organisationsform, som inom den moderna arkivvetenskapen alltmera öfvergifves, och man söker numera ordna handlingarna efter deras ursprung, undersöka, huru de inkommit i arkivet, såsom offentliga dokument, såsom privat samling, såsom särskild bearbetning e. d., och från denna synpunkt sammanställa dem.

Om man nu — för att gå från början — efterletar ekonomiskt-historiskt material för en så långt aflägsen tid som medeltiden, så kan det icke blifva tal om att efter statistisk metod draga några slutsatser ur en mängd af likartade fakta. De skriftliga dokument, vi äga från denna tid, äro försvinnande få — en samling pergaments- och pappersbref, några krönikor, handskrifna lagar och stadgar, spridda slottsräkenskaper, räkenskaper för den påfliga uppbörden, några få jordeböcker och räkenskapsböcker, som tillhört andliga korporationer eller privata personer — det är nästan allt. De gifva oss inblick i vår inre historia, men ingen möjlighet att inom vissa områden erhålla fullständiga sifferuppgifter att ställa i jämförelse med motsvarande uppgifter för någon annan tidsperiod.

Det är först med Gustaf Vasas tid, vi komma in på de statistiska möjligheternas område. Här träder oss till mötes en materialsamling af ej obetydlig omfattning, det är, som om man »med ens från den torftigaste öken komme in i en rik och bördig bygd». Räkenskapsböcker, som förut kunde räknas i tiotal, räknas nu i tusental: det är räntekammarböcker, tiondelängder, mantalslängder, taxeringslängder, tullräkenskaper, rusttjänstlängder, myntränskaper, pristaxor etc. — resultaten af konung Gustafs storartade

organisationsarbete för hela statsförvaltningens nyreglering. Det mesta af dessa handlingar förvaras i kammararkivet, och det är just dem, som Forssell har använt för sina ekonomisk-statistiska studier.

Alla FORSELLS arbeten beröra förhållanden under 1500-talet. I sina statistiska hufvudarbeten, »Sverige 1571» och »Sveriges jordbruksnäring i sextonde seklet», har han framför allt anställt studier öfver jordbruket, folkmängden och ståndsfördelningen. Han har beräknat skörden, kreatursuppsättningen, penningtillgången, den lösa egendomen och folkmängdsfördelningen, hufvudsakligen efter tiondelängder och andra beskattningsregister. Särskildt har en längd öfver »sölskatten» eller tiondepenningen, hvilken pålades för igenlösande af Elfsborgs slott efter freden i Stettin 1570, varit en af hans hufvudkällor. Den är nämligen ett slags bouppteckningsprotokoll öfver den lösa förmögenheten med uppgifter för hvarje hushåll i hela Sveriges rike — således ett material, som i viss mån har större värde än en del modernt statistiskt material, som insamlas för en särskild utredning, då det nämligen lämnar tillgång till mera autentiska primäruppgifter. Forssell kom äfven till resultat, som föreföllo plausibla nog. Då han uppdrog jämförelse mellan siffrorna för 1500-talet och för sin egen tid, kunde han draga bestämda slutsatser om vår odlings tillväxt och om jordbrukets utveckling i intensitet.

Sina undersökningar om handeln och sjöfarten har Forssell framlagt i andra delen af »Sveriges inre historia från Gustaf den förste». De äro hufvudsakligen grundade på tullräkenskaper och förefalla, om man beräknar det stora tidsafståndet, förvånansvärdt fullständiga. Gifvetvis äro stora svårigheter förbundna med materialets begagnande, och säkerligen leda de förekommande luckorna och ojämnheterna ganska lätt in på oriktig väg, men omfattningen af införseln till och utförseln från vissa hamnar förefaller dock i tullräkenskaperna så systematiskt angifven, att resultatet ej behöfver betviflas. Mindre säkra äro nog uppgifterna om handelsflottans storlek och om varuvärdena.

Äfven rörande bergsbruket och den begynnande industrien har Forssell gjort en del beräkningar, fast ej så fullständiga som för jordbruket och handeln.

Öfver hufvud taget torde man kunna säga, att Forssell varit bekant med allt det material, som våra arkiv förvara för 1500-talets ekonomiska statistik. Han har, såsom nämnts, rent af upptäckt det, och dess första användande är hans evärdliga förtjänst. Huruvida alla resultat af hans undersökningar skola äga bestånd, är svårare att säga. Blott vissa grenar af området äro af senare forskare behandlade, och dessa hafva icke alla instämt med hans resultat. Isynnerhet är det några finnar, som mot hans arbeten riktat en ganska ingående kritik.

Å andra sidan finnes för 1500-talet ännu mycket statistiskt material, som Forssell visserligen i allmänhet känt, men ej i detalj begagnat. Under det pågående ordningsarbetet hafva påträffats en del lösa längder och register, som skulle kunna komplettera — eller möjligen ändra — hans uppgifter. Och för andra områden finnas serier af räkenskaper, som han ej bearbetat. Exempelvis rörande bergsbruket fullständiga räkenskaper för Sala grufva, enstaka för Dannemora och Löfsta m. fl. järnverk. Räkenskaperna för Falu grufva däremot förefalla under 1500-talet mera fragmentariska.

Att kändedomen om 1500-talets ekonomiska förhållanden är af stor betydelse för bedömandet af hela vår historia, behöver knappt påpekas. På samma gång det måhända är den märkligaste brytningstid, som vi historiskt kunna konstatera, ger ännu hela dess näringslif en återspeglning från medeltiden. En allsidigare utveckling och utländska förbindelser gåfvo sedan nya former åt den materiella produktionen, men det stora folkets bärkraft var ännu nästan uteslutande baserad på jordens afkastning. Då man lär känna omfattningen af denna, förstår man också bättre den följande tidens händelser och deras sammanhang.

Det är de nya formerna för statsförvaltningen, som göra, att vi ha tillfälle att ur officiella handlingar studera berörda förhållanden. Men å andra sidan betingas just denna möjlighet också af de enklare formerna för samhällslivet, hvilka gjorde, att dess skiftande grenar kunde lättare behärskas och detaljerna sålunda ännu kunde ingå som ett led i statens officiella bokföring.

Dessa förhållanden ändras med tiden. I samma mån statslifvet rikare utbildas, i samma mån måste dess redovisning koncentreras. Detaljerna försvinna, åtminstone inom några grenar

från de officiella räkenskaperna. I viss mån blir det en vinst, då i stället flera områden kunna dragas inom redogörelsen, i viss mån icke, då primäruppgifterna ej längre af den statistiske bearbetaren kunna kritiskt behandlas. I stället kommer dock ett rikare historiskt material utom själfva räkenskaperna, hvilket möjliggör ett mera mångsidigt bedömande.

Gå vi till 1600-talet, så bör först anmärkas, att materialet för en ekonomisk statistik under denna period hitintills icke blifvit bearbetadt. Forssell var verkligen betänkt på att gifva en statistisk redogörelse från 1620-talet likartad med den för år 1571, men han kom ej att utföra sin plan. Vi ha om vår inre historia värdefulla arbeten, som egna mycken uppmärksamhet åt det ekonomiska lifvet, t. ex. HALLENBERG, Gustaf Adolfs historia, ODHNER, Sveriges inre historia under drottning Kristinas förmyndare och CARLSONS stora arbete om Konungarna af Pfalziska huset, men någon systematisk siffersammanställning eller någon utredning i samma stil som Forssells gifva de icke.

Otvifvelaktigt är 1600-talet för vår ekonomiska historia af lika stort intresse som föregående århundrade. Det är den period, som ser den svenska handeln och bergsindustrien kraftigt uppblomma, som ser svenska jorden delad efter feodala mönster, samtidigt med att gränserna för svensk kultur vidgas åt flera håll, och som slutligen ändrar i en ekonomisk och social revolution, större än någon i vår historia — jag menar Karl XI:s reduktion. Sambandet mellan denna revolution och hela den föregående utvecklingen, följderna af de utländska förbindelserna, den materiella produktionens småningom skeende förändring, den sociala omgestaltningen under inflytande af ekonomiska förhållanden — det är frågor, som äro värda en historisk undersökning, men som säkerligen ej kunna allsidigt bedömas utan en systematisk undersökning efter statistisk metod. Äfven för bedömandet af den politiska historien och af statsförfattningen, som under denna tid framträder i alldeles nya former, är kännedomen om århundradets allmänna ekonomiska förhållanden alldeles nödvändig. Men vi veta därom knappast något. Vi känna af 1600-talets rika utveckling nästan blott de yttre konturerna. Den har alltför stor omfattning, att vi skulle våga säga något mera. Vi känna det, som

tagit sig uttryck i lagstiftningsåtgärder och politik och i personligt ingripande af geniala märkesmän, vi veta med andra ord det som samtiden själf kunde ha uppfattning af, men vi veta mycket litet om de allmänna betingelserna för utvecklingen. Inom det ena området efter det andra — äfven inom litteraturen och konsten — märka vi efterhand, att 1600-talet gaf uttryck för ett intensivt lif: kanske skola vi småningom konstatera, att äfven dess ekonomiska styrka hade stora proportioner.

Jag nämnde, att den svenska handeln och bergsindustrien uppblossade under 1600-talet. Att så är förhållandet, har säkerligen blifvit alldeles för litet uppmärksammat. Vill man mäta de märkliga epokerna efter personligt ingripande, får man här liksom i så mycket annat åberopa den store Gustaf Adolfs åtgärder för denna näringsgrens förkofran. Vare sig det var han, som inkallade holländare, eller de af annan anledning kommo — faktum är i alla händelser, att den lilla republiken, som på några årtionden skapat sig stormaktsvälde, till vårt land utsände en mängd personer, som nästan allesamman gjorde sig bemärkta i sitt nya hemland. Vi känna namnen på många — Louis De Geer, Abraham Cabeljau, Isak Kock, bröderna De Besche, bröderna Momma m. fl. — men den rad, som blifvit mer eller mindre förgäten, är lång nog för att blott genom längden verka imponant. Dessa personer, om hvilkas verksamhet man genom kammararkivets ordnande kan få närmare kännedom, de spriddes så godt som till alla orter och togo del i så godt som alla grenar af affärlifvet och statslifvet; de arrenderade kronans bergverk, anlade nya hamnar, bearbetade nya streck — långt upp i Lappmarken ägde bröderna Momma Kengis-verken, som kort förut blifvit upptäckta — de förpaktade tullarna, drefvo omfattande rederirörelse och utrikes handel. Vid sidan om holländarne ser man andra utlänningar, fast betydligt i minoriteten, samt svenskar med namn af ursvensk klang. Så t. ex. Börje Bureus, adlad Cronberg, samtidigt kunglig räntmästare och affärsman, bosatt i det hus vid Slussen, som ännu efter honom kallas Räntmästarhuset. Flera af dessa personer blefvo adlade, och deras position var nog ej den sämsta, fast eftervärlden glömt dem för tidens öfverflöd på store män.

Man får ovillkorligen det intrycket, att 1600-talet var en glansperiod för det svenska affärlifvet, fast glansen i minnet bleknat för andra, mera uppmärksammade segrar, som man under känsla af ett intensivt nationellt lif förmådde vinna. Då handeln ännu framför allt drefs af utlänningar och dess kapital till stor del voro placerade i utländska affärshus, skulle man möjligen kunna tveka att tala om den svenska handelns uppblomstring, men å andra sidan är man knappast berättigad att i en så inskränkt bemärkelse fatta detta begrepp, då utvecklingen ovillkorligen innebar en rikare omsättning och ett bättre tillgodogörande af landets alla näringskällor. Man frestas att misskänna den uppfattning, som i förstone förefaller naturlig nog, att freden är nödvändig för fredlig idrott, så mycket mer som man från samma tid har ett liknande exempel i Holland, som ännu under krigsbullret skapade sitt handelsvälde och sin för alla tider ryktbara konst. Huruvida det uppblomstrande näringslifvet var byggt på en sådan grund, att det hade naturliga möjligheter att fortbestå, därom veta vi intet: periodens lif var för rikt och för sammansatt, att vi blott vid ett flyktigt betraktande därom skulle våga döma. Det var under denna tid, staten fann nyttigt att organisera tvenne ämbetsverk för affärlifvets utveckling, nämligen bergskollegium 1630 och kommerskollegium en tid därefter. Sistnämnda ämbetsverk sammanslogs senare med kammarkollegium (omkr. 1680), men det var nog blott en sparsamhetsåtgärd eller en omreglering i samband med kammarkollegiets delning. Det var vid den börjande reduktionen, när konungen ville åt sig själf och åt staten skaffa de rikedomar, som hans undersåtar fingo åtnjuta i alltför hög grad.

Reduktionen var en åtgärd, som, åtminstone under sin fortgång, ej endast var riktad mot adeln såsom jordägarande stånd, utan äfven — och detta ej nog hittills tillräckligt uppmärksamadt — mot all privat äganderätt, mot idkare af handel, industri och borgerlig näring. Det stora reduktionsverkets arkiv är ännu så godt som oordnad — här ha vi sålunda ett rikt material för nya iakttagelser. De spridda delar, på hvilka blickarna händelsevis fallit, tyda på reduktionens revolutionära omfattning. Exemplet på huru en «högst bedröfwat enkia», utfattig och ofrälse, som begär ersättning för sin mans fordran af staten, i stället för att

få nådegåfvan eller sin rätt, ådömes att betala Kongl. Maj:t åtskilliga riksdaler för någon ränta hennes förfäder åtnjutit af en obetydlig gård — sådana exempel äro icke alls sällsynta. Samtidigt ser man, huru arrendatorer af kronans koppar, af tullar e. d., således personer, som ej alls haft med jordegendomen att skaffa, ådömas ersättning till betydliga belopp; i många fall tviflar jag ej på, att domen var rättvis, ty affär har nog i alla tider varit affär.

Alltnog, det förefaller åtminstone vid ett flyktigt betraktande, som om reduktionen gjort en omgestaltning inom alla grenar af det ekonomiska lifvet. På handeln och industrien verkade den säkerligen kraftigt deprimerande, vare sig man nu vill betrakta detta som en nödvändighet efter ett möjligen alltför intensivt lif, eller det var en tillfällig åtgärd, endast förestafvad af konsekvent statspolitik.

I alla dessa ekonomiska förhållanden bör just ett fullständigt användande af tillgängligt arkiv-material kunna lämna viktiga upplysningar. En systematisk undersökning af alla våra samlingar är den enda förutsättningen för en riktigt bedömande. Och möjligen skola vi inom en snar framtid kunna öfverskåda, hvad vid verkligen äga.

För 1600-talets början är materialet ännu någorlunda likartadt med det från föregående århundrade. Forssell hade för en jordbruksstatistik omkring år 1620 kunnat hämta värdefulla upplysningar i längderna för boskapshjälpen, och vid folkmängdsberäkningarna hade mantalslängderna gifvit honom god ledning.

Äfven för 1600-talets senare del hafva vi nog material, som ger oss tillfälle att bedöma vår modernärings historia och den svenska jordens afkastning. Detaljerade uppgifter om skörden saknas visserligen, men i stället blifva de uppgifter, som finnas i jordböckerna och landsböckerna mera systematiska och fortlöpande i oafbruten följd. Mantalslängderna äro också ovärderliga källor för befolkningsstatistiska beräkningar. Samtidigt finnas en mängd kompletterande källor i allt rikare mått, särskilda utredningar af kommissioner — sålunda ha vi i både riksarkivet och kammararkivet handlingar från flera skogskommissioner vid århundradets slut — tillfälliga uppgifter i officiella skrivelser, i riks-

dagshandlingar, i privata redogörelser etc. — med ett ord rikare historiskt material, som visserligen är svårare att i början öfverskåda, men som, om det kan sammanställas, bör kunna gifva ersättning för de detaljer, som i räkenskaperna saknas.

Vid sidan om material för undersökning af vår jordbruksnäring ha vi möjligheten att från andra sidor bedöma det ekonomiska lifvet. Vi möta här för 1600-talet ett på visst sätt nytt material, som är utan motsvarighet i samlingarna från 1500-talet. Det sammanhänger med alldeles nya former för statens finansväsen och med vissa näringsgrenars ställning till statsorganismens egen ekonomi, det är handlingar, som delvis äro framgångna ur särskilda åtgärder från statens sida för att reglera förhållanden, som djupt ingripa i hela dess organisation. Dessa handlingar hafva förut varit så godt som okända, de hafva först genom kammararkivets nyordnande framkommit eller blifvit möjliga att systematiskt ordna. Jag gör mig särskildt angelägen att påpeka dessa handlingars befintlighet. Någon närmare undersökning af deras innehåll har ännu icke blifvit gjord, och deras betydelse är därför svår att beräkna, men redan deras stora omfattning tyder på, att de äro värda att beakta. Ännu torde det dröja några år, innan de äro så pass ordnade, att de af forskare kunna anlitas.

För bedömande af statens finansväsen och dess allmänna förutsättningar har man först de värdefulla räntekammarböckerna samt räkenskaper för särskilda grenar af förvaltningen, uppgifter i landsböcker, jordaböcker o. d., en omfångsrik materialsamling, som redan förut till stor del varit ordnad, men som snart blir tillökad med nya handlingar.

Af de samlingar, som nyligen framkommit i kammararkivet, har jag redan nämnt en, det stora reduktionsverkets handlingar. Det är flera hundra volymer; fullständiga uppgörelser med särskilda personer eller samlingar af de många kommissionernas koncepter och protokoll. I samband med denna serie står en omfångsrik samling af s. k. likvidationer, till stor del utgången från samma myndigheter, som handlagt reduktionsärendena, framför allt från den stora likvidationskommissionen, hvars verksamhet sträckte sig ett stycke in på 1700-talet. Där återfinnas de flesta uppgörelser mellan staten och dess fordringsägare, ämbetsmän,

enskilda leverantörer, befraktare, arrendatorer af statens bergverk, af tullar o. d. — digra volymer, som ge oss tillfälle att blicka in i det ekonomiska lifvets olika sidor, det privata affärlifvets ingripande i statens finansväsen och de nya förvaltningsformernas praktiska tillämpning. Efterräkningarna sträcka sig flera år tillbaka i tiden, stundom ända till århundradets början, alldeles som de stora uppgörelserna vid reduktionen från adeln.

Gifvetvis kunna dessa handlingar äfven lämna statistiska siffror för beräkningar speciellt af handelns och bergsbrukets omfattning, fast det naturligtvis är förenadt med stora svårigheter att bestämma, under hvilken form man lämpligast bör tillgodogöra sig de rika uppgifterna.

För summariska beräkningar rörande handeln finnes dock för denna tid, liksom för 1500-talet, det mest gifvande materialet i tullräkenskaperna. Några af dessa hafva redan länge varit tillgängliga, men de komma att få en betydlig tillökning, när serien blir slutordnad. Dessförinnan är det svårt att yttra sig om dess fullständighet. I vissa fall äro räkenskaperna nog mindre specificerade än 1500-talets.

Men i stället har man nu en del särskilda uppgifter om handelns omfattning — enstaka officiella utredningar o. d., berättelser om näringarnas tillstånd, rapporter och skrivelser, till hvilka man ej har någon motsvarighet under äldre tid.

För beräkningar rörande handelsflottan och utrikes handeln träder oss till mötes ett alldeles nytt material. Visserligen är det ytterst fragmentariskt, men bör dock kunna gifva några upplysningar. Det är en först vid kammарarkivets nyordnande påträffad samling af fartygspass och frihetsbref för fartyg, utfärdade af kommerskollegium eller, efter dess sammanslående med kammарkollegium, af sistnämnda myndighet. Å passen, som gåfvos vid utländsk fart, angifvas fartygens namn, storlek, ägare, skeppare, destination, last m. m. Å frihetsbrefven, som afsågo att medge nya fartyg lindring i vissa tullafgifter, angifvas likaledes namn, storlek, ägare, skeppare, hemort m. m. För vissa år äro dessa samlingar redan ganska omfångsrika och kunna kanske senare kompletteras ur kollegiets ännu oordnade konceptsamling. Någon uttömmande redogörelse för handelsflottan lämna de icke, men

kompletterade med andra uppgifter äro de af värde. För handelsflottan å vissa orter finnas dessutom fullständiga rapporter för enstaka år, ofta inlämnade, då kronan behöfde veta, hvilka privata fartyg den kunde anlita för befraktning.

För den utrikes handeln ha vi nog åtskilligt att lära ur de stora handelskompaniernas handlingar, hvilka dels finnas i riksarkivet, dels i kammararkivet. I en inom sistnämnda arkiv förvarad samling, kallad «Kommerskollegii handlingar» -- det gamla kollegiets arkiv före 1680 — ha vi åtskilliga juridiska dokument, rester från den tid, då kommerskollegium var handelsdomstol, akter i mål mellan enskilda affärsmän.

Och slutligen ha vi i kammararkivet — delvis öfverflyttade till riksarkivet — några privata affärsarkiv, hvilka genom sin särskilda karaktär äro beaktansvärda. Såsom uttryck för det fritt pulserande affärslifvet ha de ett helt annat värde än de officiella handlingar, hvilka stå i närmare samband med statens intressen. De äro af en slump bevarade och nog tämligen enastående i sitt slag, då de privatarkiv, som tilläfventyrs finnas i behåll vid våra större industriella verk och anläggningar, nog icke sträcka sig så långt tillbaka. Sålunda äga vi en del handlingar, som tillhört Johan Uthoff, en nederländare i hertig Johans af Östergötland tjänst vid början af 1600-talet, vidare räntmästaren Börje Cronbergs arkiv samt — det förnämsta af dem alla — bröderna Momma-Reenstiernas. Det omfattar öfver 100 bundtar med lösa handlingar, räkenskaper, brefkoncept, diaries n. m. och bör sålunda gifva en god inblick i rörelsen inom ett stort affärshus. Arkivet, som troligen kommit till kammararkivet genom reduktionsmyndigheterna, är genom sin storlek alldeles unikt.

Rörande bergsbruket finnas också samlingar af stort värde. Räkenskaper för Sala grufva och för järnverken äro ej så fullständiga som förut, beroende på att dessa anläggningar ej på samma sätt hörde under statsförvaltningen, men däremot äro handlingarna rörande Kopparbergs grufva och kronans koppar mycket fullständigare än förut. Här finnas åtminstone från och med år 1620 räkenskaper i nästan oafbruten följd, innehållande utom hufvudböckerna, verifikationer, invägningslängder — d. v. s. uppgifter om hela brytningen — skattelängder, listor öfver arbe-

tare etc. både vid Falun och Avesta. Bergsbrukshandlingarna i kammarkollegium kompletteras naturligtvis i väsentlig mån af akter i bergkollegiets arkiv efter 1630.

Utom dessa hufvudserier finnas gifvetvis i kammararkivet och riksarkivet åtskilliga handlingar, som kunna vara belysande: enstaka förteckningar öfver handtverkare och borgare i städerna och bergsmän vid grufvorna, fragment af enskilda räkenskapssamlingar, samt strödda uppgifter i privata brefsamlingar och i officiella akter, hvilka det vore omöjligt att här uppräknas. Hvad sedan i öfriga svenska arkiv kan finnas — särskildt i de stora bergslagernas privata eller offentliga arkiv — kan jag ej här ingå på. Att det för denna tid äfven finnes åtskilligt ekonomiskt material i utländska arkiv — särskildt Hollands — kan näppeligen betvivlas. Men det är väl tidigt att bjuda forskaren gå öfver ån, innan han ännu öst ur våra egna brunnar.

Jag har här endast i största allmänhet kunnat antyda, hvad vi äga från 1600-talet. De stora samlingar jag omnämmt skola nog icke endast få betydelse för bedömandet af våra ekonomiska förhållanden, de skola nog äfven gifva inblick i andra sidor af vår historia. Särskildt skola kanske forskare i statsförvaltningens utveckling af dem draga nytta. Då flera af dessa handlingar beröra utläningar, som åt vår handel och industri gånge nya impulser, äro de ett slags resultanter af det utländska inflytande, som på flera områden gjorde sig gällande. Det vill af flera omständigheter synas, som om särskildt Holland varit en förebild vid statsförvaltningens omorganisation redan under Gustaf Adolf, och att det just var detta lands komersiella förvaltningssystem, som betraktades såsom mönstergillt. Formerna för statens finansväsen, bergverkens och tullarnas utarrenderande, förpaktandet af statsinkomster äfven åt affärsmän, räntekammarens skötande rentaf genom affärsmän — t. ex. Börje Cronberg — statens ställning till handelskompanierna, kolonisationsförsöken m. m. — det är nyheter, hvilkas ursprung och hvilkas utveckling man ännu icke tillräckligt undersökt. Det är, som jag redan haft tillfälle påpeka, framför allt de politiska förbindelserna med utlandet, man hittills intresserat sig för, icke de ekonomiska eller kommersiella.

Jag lämnar 1600-talet för att nämna några ord om ekonomiskt-statistiskt material för följande århundrade. Under de första decennierna af 1700-talet — den stora krigsperioden — äro handlingarna af ungefär samma natur som under föregående tid, otvifvelaktigt af stort värde för dem, som vilja studera olycksårens begynnande inverkan på våra ekonomiska förhållanden och vår materiella odling. Här skulle kunna särskildt nämnas en ny samling af stort värde, nämligen upphandlingsdeputationens och kontributionsränteriets akter, hvilka förut delvis funnits i kammararkivet, men nyligen äro till riksarkivet öfverlätna.

Vid tiden omkring 1720 börjar däremot materialet något sina, eller det blir åtminstone en förskjutning till andra samlingar än dem, jag här speciellt fäst mig vid. Det stora reduktionsverkets efterdyningar dö småningom bort, den oändliga raden af liquidationer och efterräkningar förtunnas. Samtidigt dragas en del ärenden af ekonomisk natur från kammarkollegiet. Kommerskollegium utbröts redan 1711. En del af tullärendena undandrogos kammarkollegium något senare. Statens öfverinseende öfver bergverken förändrades också genom nya arrendevillkor, så att exempelvis de fullständiga räkenskaperna för kronans koppar ej längre kommo att hamna i kammararkivet.

Allt detta gör, att kammararkivet under 1700-talet icke är så gifvande som förut för alla grenar af vår ekonomiska historia. Vill man studera landtbruket och jordaboksförhållandena är det gifvetvis hufvudkällan, men för handeln och industrien däremot är det kommerskollegii arkiv, som hädanfter blir mest beaktansvärdt, och för vårt bergsbruk naturligtvis bergskollegii arkiv.

Men här måste jag begränsa mitt ämne. Jag är nämligen icke i tillfälle att bestämdt säga, hvad dessa arkiv innehålla. En stor del af kommerskollegii arkiv är icke tillgängligt för forskning, då det, som bekant, förvaras på gamla kolerasjukhuset. Endast en del däraf har blifvit fördt till riksarkivet.

Vill jag döma af de delar, som i riksarkivet förvaras, så förefaller det, som om äfven för 1700-talet skulle finnas material för en värdefull handelsstatistik, åtminstone för vissa år. Ända från 1740-talet finnas nämligen årssammandrag öfver rikets in- och utförsel med angifvande af varor, af- och pålastningshamnar,

import- och exportländer etc. Varornas värde är icke angifvet, men med hjälp af andra handlingar bör det kunna beräknas. Dessutom finnas särskilda berättelser rörande handeln — t. ex. berättelser af landshöfdingarna 1773 — samt rapporter för vissa städers handel. Af värde, om de också ej innehålla direkta statistiska uppgifter, äro äfven konsulernas skrivelser till kommerskollegium från närmare och fjärmare länder, delvis ända från 1740-talet, nu förvarade i riksarkivet, där de nyligen ordnats.

Hvad i tullräkenskaperna finnes, är svårt att ännu bedöma, då såsom antydts, samlingarna från den tiden knappast äro öfversedda och ännu mindre ordnade. I kammarkollegium förvaras en del, andra finnas nog i kommerskollegii arkiv och för århundradets senare del hos generaltullstyrelsen. Öfverhufvudtaget torde man kunna säga, att man för närvarande ej kan bedöma, huru mycket material verkligen finnes för statistiska studier öfver 1700-talets handel. Det vill emellertid synas, som om, när allt blir tillgängligt, det skall gifvas tillfälle att studera denna näringsgren äfven från en del synpunkter, som under föregående tid ej kunnat beaktas.

Man har ansett 1700-talet såsom vårt näringslivs blomstrings-tid par préférence. Huruvida detta är riktigt äfven hvad handeln beträffar, vill jag lämna därhän. Att frihetstiden genom sitt intresse för ekonomiska spörsmål gaf en ny värdesättning åt yrket och höjde dess sociala nivå är otvifvelaktigt, men vill man mäta dess storhet i absoluta tal under jämförelse med andra tider, är det nog icke alldeles säkert, att handeln uppnådde samma intensiva lif som under 1600-talet, eller åtminstone ej, att den nådde högre.

I politiken spelade näringarna under Frihetstiden en större roll än förut, men detta kan ha berott på hela tidsandan, som fann sig tvungen att af nödvändigheten göra en dygd, att vända politiken inåt, då krafterna saknades att vända den utåt. Att intresset dominerade, behöfver ingenting bevisa om de absoluta resultat, som intresset gaf. Då man talat om näringslivets höga ståndpunkt, har man framförallt dömt efter den historieforskning, som lagt hufvudvikten vid politiken och de officiella dokumentens vittnesbörd — och för en sådan historieforskning är det na-

turligt, att Frihetstiden skat få en rangplats såsom en tid för fredlig id — men här borde just den politiska historien kompletteras af den ekonomiska, som grundar sina resultat på statistiska beräkningar och på de akter, som äro utsprungna från det fritt pulserande affärlifvet. Det är tilldessa en sådan undersökning blifvit gjord, som jag vågar misstänka, att åtminstone handeln och våra mera naturliga näringsgrenar, som alltid gifvit det rikaste bidraget till vår export — framför allt bergsbruket — icke under Frihetstiden stodo på en högre ståndpunkt än under 1600-talet.

Som bekant, riktade sig Frihetstidens ekonomiska politik framför allt på en annan sida af affärlifvet, nämligen på uppdrifvande af nya industri-grenar. En lifligare rörelse inom industrien, dess försök till stordrift och införande af rationella metoder, med ett ord fabriksväsendets uppblömstring, det är den förnämsta nyheten hos Frihetstidens ekonomiska lif, det är det område, inom hvilket det bestämdt visat sig, att Frihetstiden har ett stort försteg framför föregående perioder.

För ett närmare fixerande af den svenska industriens omfattning under 1700-talet och speciellt Frihetstiden ha vi också i våra arkiv dyrbart material. Delvis kan det ännu sägas vara otillgängligt, delvis kan det redan begagnas. Sålunda ha vi fabriksberättelser, afgifna af hallrätterna i städerna, en institution, som inrättades 1739, och som skulle öfva uppsikt öfver alla inom staden belägna industriella anläggningar, föra anteckningar om dessas tillstånd och tillverkning, förteckningar öfver yrkesidkare och arbetare m. m. samt årligen därom till kommerskollegium lämna redogörelser. Af sådana rapporter finnes en serie i riksarkivet omkring 1740—1759. En annan del af samlingen förvaras på kommerskollegii arbetsstatistiska afdelning. Dessutom finnas särskilda berättelser om handtverkerierna, reseberättelser om fabrikerne ända från 1730-talet samt naturligtvis åtskilliga resolutioner af kommerskollegium, register på manufakturprivilegier etc., delvis till riksarkivet hämtade från kommerskollegii arkiv. En sammanställning af de rikhaltiga uppgifterna skulle naturligtvis leda till slutsatser af stort värde.

Jag har kommit nära den tid, då officiella berättelser rörande vårt näringslif började tryckas. Naturligtvis vore mycket att säga om det ekonomiskt-statistiska material, som våra arkiv förvara från 1800-talets början, innan de officiella publikationerna sågo dagen. Men här är materialet å ena sidan alldeles för sammansatt och alldeles för rikhaltigt, för att det skulle vara till någon egentlig nytta att tala om samlingarna i de centralarkiv, jag här velat göra till föremål för min redogörelse; här innehålla riksarkivet och kammararkivet den minst betydande delen af material. Och å andra sidan, att gå utom dessa skulle föra mig längre än jag tänkt. Här är det också mindre af nöden att påpeka materialets befintlighet. Den intresserade skall säkerligen utan större svårighet vetä att framleta det. Hvad jag här velat gifva, är hufvudsakligen en liten öfversikt öfver materialet för äldre tider, inom områden, som i allmänhet äro mindre kända, och särskildt för 1600-talet, där vi kanske inom en snar framtid kunna ha möjlighet att öfverskåda hvad vi äga.

Det är nästan, som om man af materialets större eller mindre omfattning vid olika tidér och för olika näringsgrenar kunde skönja de särskilda näringarnas större eller mindre betydelse för sin tid. Under 1500-talet ha vi det mest detaljerade materialet för jordbruksnäringens bedömande, under 1600-talet är det hufvudsakligen bergsbruket och den utrikes handeln, som lämnat efter sig digra volymer, och vid 1700-talets midt röra sig berättelser och redogörelser framför allt kring den uppblomstrande fabriksindustrien. Det är facer af den naturliga utvecklingen från urproduktion till bearbetning — facer, som endast vänta på sin bearbetare för att, naturligtvis med rika skiftningar, framstå som historiska sanningar.

Strödda meddelanden.

Den sociala utvecklingen och egendomsfördelningen. Som bekant utgör det påstådda faktiska underlaget för K. Marx' och Fr. Engels' läror om den moderna sociala utvecklingen — mellanklassernas försvinnande samt rikedomens koncentrerings på allt färre händer. Samhällspyramiden skulle genom den ekonomiska utgallringen liksom urhålkas, så att den komme att bestå utaf en massa proletärer som bas och därofvän en smal spets utaf ett fåtal milliardörer. Statistiken och all erfarenhet hafva redan stämplat dessa förutsägelser som idel falska profetior. Till och med de mera kritiske bland socialisterna själfve hafva måst erkänna detta. Sålunda har E. BERNSTEIN vid flera tillfällen öppet vidgått, att samhällsutvecklingen icke går i den antydda riktningen.

Men Bernstein har vid senaste stora socialistkongress måst afsvära sina kätterska åsikter så i ett som annat. Det synes vara ett utslag af denna omvändelse, som kommer till synes uti ett föredrag, som han nyligen hållit i Berlin, och som publicerats under titeln: *Die heutige Einkommensbewegung und die Aufgabe der Volkswirtschaft* (Berlin 1902).

Uti denna broschyr återkommer nämligen den gamla läran, ehuru i annan form.

De rike och förmögne aftaga visserligen ej i tal, tvärtom de tilltaga — såsom hvarje ny betraktelse af inkomststatistikens siffror bevisar — men den andel af ett folks hela inkomst, som de burgne lägga beslag på, växer, så att hvad som blir öfver till den stora massan af befolkningen om ej rent af minskas, per hufvud räknadt, så dock förblir konstant. Detta är *die Verelendungs*-teori i en ny gestalt. Medgifvas' må visserligen, att B. för egen del endast hypotetiskt framställer denna uppfattning, men socialismens menige man lära nog ej försumma att som en trosartikel omfatta den — när de en gång nödgas släppa den gamla marxistiska villfarelsen om massornas proletarisering.

Men äfven i denna nya form är nämnda föreställning helt visst oriktig, såsom den hittills vunna erfarenheten visar. Oaktadt de rikets och förmögnes antal under senare tid betydligt vuxit, har ej därför de lägre klassernas inkomster minskats eller stått stilla. Tvärtom ha de senare starkt stigit såväl individuellt som kollektivt. Den samlade andel af produktionen, som kommer kroppsarbetarne till godo, har vuxit under de sista årtiondena ofantligt. Och intet tyder på, att ej för framtiden som hittills båda dessa rörelser komma att fortgå sida vid sida: tillväxten af de burgues antal och arbetslönernas stegring. Äfven i nu antydd formulering jäfvas alltså den socialitiska dogmen om massornas utarmande utaf fakta.

Konsumtionen af järn i dess primitiva form som tack- eller gjutjärn beräknas af en tysk statistiker (d:r RENTZSCH) på följande sätt.

År 1900 förbrukades i medeltal per hufvud af befolkningen följande mängder:

Storbritannien	221	kg.
Förenta Staterna	221	»
Tyskland	175	»
Belgien	146	»
Sverige	105	»
Frankrike	71	»
Österrike-Ungarn	31	»
Ryssland	22	»
Italien	0,4	»

Beräkningen är utförd med iakttagande af alla hithörande moment, däribland äfven in- och utförsel af jernfabrikat och maskiner. Emellertid äro olikheterna större, än man kan tro vara möjligt. Italien, som dock är ett högt kultiveradt land, skulle ej förbruka mer än 0,4 kg. per hufvud mot 221 kg. i England och 105 för Sverige. Visserligen användes sedan gamla tider uti länderna med romersk kultur sten vid byggnader och konstruktioner af alla slag i en utsträckning, som är okänd uti staterna med nyare odling, hvilka tidigare nyttjat trä för dylika ändamål och efter hand utbytt detta mot jern. Men äfven med beaktande häraf, äro de anförda olikheterna häpnadsväckande.

Dödligheten bland barn, som uppfödas med djurmjök. Huru stora framsteg den artificiella näringen af späda barn under senare tider gjort, är den dock alltjämt ett surrogat, som stannar långt under det, som densamma afser att ersätta, den naturliga digifningen. Den olika dödligheten bland barn, som uppfödas på

det ena eller andra sättet, lämnar intet tvifvel härom, såsom BÖCKHS undersökningar rörande denna sak för Berlin utvisa. Uti den nya upplagan af WESTERGAARDS stora arbete *Mortalität und Morbilität* meddelas härom följande.

Af 10,000 barn uti hvar och en af de elfva första månaderna dogo inom månaden:

I en ålder af (månader)	Födda med	
	Modersmjölk	Djurmjök
0	201	1120
1	74	588
2	46	497
3	37	465
4	26	370
5	26	311
6	26	277
7	24	241
8	20	213
9	30	191
10	31	168
11	39	147

Skillnaden är oerhörd och predikar med eldskrift emot oseen, att mödrarna ej själfva amma sina barn, närhelst de det kunna.

Administrativ praxis.

7. *Angående invigning af ett utaf enskild förening uppbyggt kapell, vid hvilket såsom predikant anställts ej ordinerad präst.*

Med förmälan, att för att tillmötesgå behovet af söndagliga gudstjänster i Djursholm år 1898 därstädes af en enskild förening, understödd af donationer, uppförts ett kapell, i hvilket allt sedan gudstjänst hållits af en därför anställd s. m. kandidat, som dock icke vore ordinerad präst, samt att, i samma mån anslutningen till dessa gudstjänster vuxit, den önskan allt starkare gjort sig gällande, att nattvarden skulle kunna firas i detta kapell, anhöll kapellbyggnadsföreningsstyrelsen den 25 mars 1902 hos K. M:t, att, då genom bestämmelserna i det gåfvobref, som åtföljde första donationen för kapellbyggnaden, hvilka bestämmelser bekräftats och förnyats dels genom föreningens stadgar, dels genom senare gjorda donationer, föreningen vore förhindrad att söka få kapellet på vanligt sätt inordnad i den kyrkliga organisationen samt det icke låte sig göra att i kyrklig ordning fira nattvard i kapellet, så länge detsamma icke blifvit invigt, K. M:t täcktes medgifva, att Djursholms kapell blifve enligt svenska kyrkans ordning invigt under villkor, att såsom predikant i kapellet ej finge anställas någon, som icke aflagt teologisk universitets-examen eller annat kunskapsprof, som kunde berättiga till erhållande af prästämbetet i svenska kyrkan, att dop eller nattvardsgång i kapellet endast finge förrättas af präst i svenska kyrkan och enligt dess ordning, samt att fyra gånger hvarje år skulle i kapellet hållas högmässogudstjänst enligt svenska kyrkans ordning och af präst i svenska kyrkan, som af kapellbyggnadsföreningen därtill anmodades. Med anförande, att den omständigheten, det Djursholms kapell blifvit uppfördt af ett enskildt sällskap och till följd af donationer, icke syntes böra utgöra hinder för detsammias kyrkliga invigning, helst sedan vissa enskilda sällskap och inrättningar erhållit K. M:ts tillåtelse att få af dem för kyrklig gudstjänst hållande uppförda kapell invigda, samt att något hinder för kapellets invigning icke heller kunde ligga däri, att gudstjänst efter fullständig högmässoritual endast hölles ett fåtal gånger årligen i kapellet, hvilket på

detta sätt i visst hänseende blefve likställdt med en och annan sockenkyrka, hvori högmässogudstjänst endast jämförelsevis få gånger om året förekomma, men hvori utan lagligt hinder gudstjänster i anseende till formen fritt och i anseende till innehållet af sådan art, att föredrag, som vid dem höllos, vore enligt nådiga förordningen den 11 december 1868 tillåtna, tillstyrkte domkapitlet, uti infordradt utlåtande, bifall till ansökningen, under uttalande dock af önskvärdheten, att i det nådiga tillståndet blefve uttryckt, att kapellbyggnadsföreningen i afseende på innehållet af religiösa föredrag, som i kapellet höllos och sättet för dops förrättande och den heliga nattvardens firande ägde ställa sig gällande lagar och författningar till efterrättelse samt att «minst» skulle tillfogas framför «fyra gånger om året».

Enligt nåd. beslut den 25 april 1902 biföll K. M:t ansökningen utan de af domkapitlet föreslagna tillägg.

G. T. ♦

Innehåll:

- R. Kjellén, Döda bokstäfver i Sveriges gällande rēgeringsform. II.
N. C. Frederiksen, De amerikanske Trusts. III.
Holger Rosman, Obēaktade källor för vår ekonomiska historia.
Strōdda meddelanden.
Administrativ praxis.
-

Till red. insända skrifter:

- Zeitschrift für Socialwissenschaft*, herausg. von JULIUS WOLF.
1902.
H. 5. Aufsätze: J. LIPPERT, Ueber den Ursprung des Adels, an der Hand der Geschichte des Adels i Böhmen. — A. GOTSTEIN, Die Todesursachen in früherer Zeit und in der Gegenwart und die Beziehungen zwischen Krankheit und Sterblichkeit. 2. — M. V. BRANDT, Die Krisis in der englischen Industrie. 3. — H. SCHMIDT, Die Fruchtbarkeit in der Tierwelt. — *Socialpolitik*: E. MISCHLER, Die neueste Phase in der Entwicklung der Arbeitsvermittlung in Oesterreich. 1. — — *Miscellen*. — — *Buchbesprechungen*.
- Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri*, utgifven af Letterstedtska Föreningen; redigerad af O. MONTELIUS. Stockholm 1902: h. 1—3.
- Undersökning öfver folkmängd, åkerbruk och boskapsskötsel i landskapet Västernorrland åren 1540—1571*. Akademisk afhandling af E. G. HUSS. Upsala 1902.
- Ett samlingsprogram i rösträttsfrågan*. Tal i Fosterländska Förbundets generalförsamling den 21 April 1902, af RUDOLF KJELLÉN. Stockholm 1902.
- Social Tidskrift*. Red. G. H. VON KOCH. Stockholm 1902: h. 2—5.
- Försäkringsföreningens Tidskrift*, Red. JOHAN LEFFLER, Stockholm 1902: h. 1—2.
- Ekonomiska Samfundet i Finland*. Föredrag och Förhandlingar, Band III, Häfte 1. Helsingfors 1902.
- Nationaløkonomisk Tidsskrift*, udg. af Nationaløkonomisk Forenings Bestyrelse. Red. ADOLPH JENSEN. Köpenhamn 1902: h. 3.
- Ver Sacrum*. Skrift, utgifven af Göteborgs Studentförening. Göteborg 1902.
- Statistisk Årsbok för Göteborg*. Utg. af Kommittén för Göteborgs stads kommunalstatistik. Första årgången 1900. Göteborg 1902.

Brand- och Lif-
försäkringsaktiebolaget

 SKÅNE

☛ Malmö ☛

Fonder öfver 20,000,000 kr.

meddelar

brand- och hushyreförsäkringar

samt

lif-, lifränte-

och

kapitalförsäkringar.

